

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Prawa starszych dorosłych

dr Agnieszka Wedeł-Domaradzka

Prawa podstawowe

Warszawa 2023

Spis treści

I. Wybrane standardy odnoszące się do starszych dorosłych – ONZ	5
1.1. Wybrane wczesne prace ONZ	5
1.1.1. Prawa osób starszych – rezolucja	5
1.1.2. Deklaracja praw osób starszych	6
1.1.3. Plan działania na rzecz ludności świata	6
1.1.4. Osoby starsze i w podeszłym wieku	7
1.1.5. Kwestia praw osób starszych i w podeszłym wieku	7
1.1.6. Problematyka osób starszych i w podeszłym wieku	8
1.1.7. Wiedeński międzynarodowy plan działania na rzecz starzenia się	8
1.1.8. Międzynarodowy plan działania w sprawie starzenia się oraz zasady ONZ dla osób starszych	9
1.1.9. Proklamacja w sprawie starzenia	10
1.1.10. Integracja osób starszych w rozwoju	10
1.1.11. Wdrażanie Międzynarodowego planu działania w sprawie starzenia się	11
1.1.12. Międzynarodowy Rok Osób Starszych – W kierunku społeczeństwa dla wszystkich grup wiekowych	11
1.1.13. Ekonomiczne, społeczne i kulturalne prawa osób starszych	11
1.2. Wybrane prace współczesne ONZ (od 2001 roku)	12
1.2.1. Madrycki międzynarodowy plan działań na rzecz osób starszych	12
1.2.2. Kontynuacja Drugiego Światowego Zgromadzenia na temat Starzenia się	13
1.2.3. Raport sekretarza generalnego: Kontynuacja Drugiego Światowego Zgromadzenia na temat Starzenia się	13
1.2.4. W kierunku wszechstronnego i integralnego międzynarodowego instrumentu prawnego służącego promowaniu i ochronie praw i godności osób starszych	14
1.2.5. Prawa człowieka osób starszych	14
1.2.6. Nie zostawiać nikogo w tyle w starzejącym się świecie – raport społeczny	16
1.3. Podsumowanie działań ONZ	16
II. Standardy odnoszące się do osób starszych – RE	19
2.1. Prace Komitetu Ministrów	19
2.1.1. Prawa starszych migrantów	19
2.1.2. Starzenie się i niepełnosprawność	19

2.1.3. Prawa starszych migrantów i poprawa ich dobrostanu	20
2.1.4. Promocja praw człowieka osób starszych	20
2.2. Prace Zgromadzenia Parlamentarnego	21
2.2.1. Chorzy i umierający	21
2.2.2. Starsi migranci	22
2.2.3. Polityka społeczna a starzejące się społeczeństwa	22
2.2.4. Sytuacja osób starszych	22
2.2.5. Potencjał zawodowy osób starszych	23
2.3. Podsumowanie działań Rady Europy	23
III. Unia Europejska wobec problemu osób starszych	25
3.1. Unia Europejska wobec problemu osób starszych – założenia ogólne	25
3.2. Europejska strategia na rzecz osób starszych	26
IV. Prawa osób starszych w świetle prac Światowej Organizacji Zdrowia	29
4.1. Wczesne prace WHO	30
4.1.1. Polityka w zakresie aktywnego starzenia się	30
4.1.2. Starzenie się i zdrowie	31
4.2. Współczesne prace WHO	32
4.2.1. Wielosektorowe działania na rzecz podejścia do zdrowego starzenia się	32
4.2.2. Dekada zdrowego starzenia się	36
V. Prawa osób starszych w świetle prac Międzynarodowej Organizacji Pracy	39
5.1. Działania badawcze MOP skierowane do osób starszych	39
5.2. Działania prawodawcze MOP	39
5.3. Podsumowanie działań MOP	42
VI. Wnioski	43
Bibliografia	45

I. Wybrane standardy odnoszące się do starszych dorosłych – ONZ

1.1. Wybrane wczesne prace ONZ

1.1.1. Prawa osób starszych – rezolucja

Kwestia standardów dotyczących osób starszych zaczęła kształtować się niedługo po II wojnie światowej w 1948 roku, kiedy to przyjęto projekt rezolucji w sprawie praw osób starszych¹. Zgodnie z treścią tego dokumentu potwierdzono obowiązek członków Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) do tego, by stworzyć warunki stabilności i dobrobytu, a w perspektywie także rozwiązać powiązane z tym zagadnieniem problemy społeczne. Problemy te mogą mieć swoje źródło w zaawansowanym wieku jednostki, która poprzez to, że jej siły fizyczne są coraz słabsze, narażona jest na ubóstwo i zaniedbanie. W tym kontekście projekt deklaracji odwołał się do katalogu praw przedstawionych przez delegację argentyńską. Katalog ten zawiera dziesięć praw, do których zaliczono: prawo do pomocy, w ramach którego szczególnie podkreślono potrzebę wsparcia ze strony członków rodziny i w drugiej kolejności państwa, prawo do zakwaterowania wraz z zapewnieniem minimalnego stopnia komfortu, prawo do żywności odpowiedniej z uwagi na wiek i kondycję, prawo do odzieży właściwej dla okoliczności i klimatu, prawo do opieki nad zdrowiem fizycznym, zapewnione przez odpowiednie instytucje, prawo do troski o zdrowie moralne, jak i rozwój intelektualny oraz religię, prawo do wypoczynku, który powinien być oparty o satysfakcjonujące spędzanie wolnego czasu, prawo do pracy, do której osoba jest jeszcze zdolna, prawo do stabilizacji, tak by ostatnie lata życia były wolne od niepokoju i zmartwień, i na koniec prawo do szacunku i uznania ze strony bliźnich.

¹ *Draft Resolution on a Declaration of Old Age Rights, 1948*, [w:] I. Doron, K. Mewhinney (red.), *The Rights of Older Persons: Collection of International Documents*, Jerusalem 2007, s. 25; Declaration des droits des Vieillards, Argentine projet de resolution, A/C.3/213/Rev.1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/DER/NL4/814/23/PDF/NL481423.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

1.1.2. Deklaracja praw osób starszych

W konsekwencji powyższego projektu opracowana została również Deklaracja praw osób starszych². W dokumencie tym zobowiązano sekretarza generalnego do przygotowania wspólnie z Międzynarodową Organizacją Pracy i innymi właściwymi tematycznie podmiotami zestawienia dokumentów zawierających informacje na temat wsparcia dla osób starszych.

1.1.3. Plan działania na rzecz ludności świata

Pomimo stosunkowo wczesnego zainicjowania tych działań nie doczekały się one kompleksowego dokumentu przez wiele kolejnych lat. Do samej tematyki praw osób starszych na forum ONZ powrócono dopiero w 1974 roku, kiedy to opracowany został Plan działania na rzecz ludności świata³. Za szczególnie ważne dla realizacji tego zadania uznano zarówno opracowanie odpowiednich strategii i programów, jak i sięganie do rozwiązań już wcześniej w programach i strategiach zaproponowanych⁴. Wskazano, że chociaż mamy do czynienia z sytuacją globalnego wzrostu ludności na świecie, to jednak zachodzą daleko idące dysproporcje w tym zakresie względem poszczególnych regionów świata. Spadek liczby urodzeń w krajach rozwiniętych spowodował starzenie się społeczeństw. Zwrócono również uwagę, że wskaźnik udziału procentowego osób starszych gwałtownie wzrośnie, a ponadto zmianie ulegną warunki społeczne i ekonomiczne, w których osoby te będą funkcjonowały. Co za tym idzie, podkreślono potrzebę, by te państwa i społeczeństwa, które nie podjęły jeszcze refleksji na ten temat, przygotowały stosowne programy zabezpieczenia społecznego i zdrowotnego dla osób starszych.

² Declaration of Old Age Rights, przyjęta 2 marca 1949, https://digitallibrary.un.org/record/213828/files/E_RES_198%28VIII%29-EN.pdf?ln=en, (dostęp: 14.11.2023).

³ World Population Plan of Action, 19–30 August 1974, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/E_CONF.60_19_Plan.pdf, (dostęp: 14.11.2023).

⁴ W szczególności wskazano tutaj na Tymczasowy Indykatorywny Światowy Plan Rozwoju Rolnictwa Organizacji ds. Rozwoju Rolnictwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, Światowy Program Żywnościowy ONZ/FAO, Światowy Program Zatrudnienia Międzynarodowej Wyżywienia i Rolnictwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, Światowy Program Zatrudnienia Międzynarodowej Organizacji Pracy, Plan Działań na rzecz środowiska człowieka, Światowy Plan Działań Organizacji Narodów Zjednoczonych na rzecz zastosowania nauki i technologii do rozwoju, Program Zgodnych Działań na rzecz Postępu Technologii, Program Wspólnych Działań na rzecz Rozwoju Kobiet oraz, bardziej wszechstronnie, na Międzynarodową Strategię Rozwoju dla Drugiej Dekady Rozwoju Narodów Zjednoczonych (tłumaczenie własne). Deklaracja w sprawie ustanowienia nowego międzynarodowego porządku gospodarczego oraz program działań na rzecz jego osiągnięcia, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych na szóstej sesji specjalnej (rezolucje 3201 (S-VI) i 3202 (S-VI) z dnia 1 maja 1974 r.), stanowią najbardziej aktualny dokument.

1.1.4. Osoby starsze i w podeszłym wieku

Na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ powrócono do tematu w 1977 roku i przyjęto wtedy rezolucję⁵ dotyczącą osób starszych i w podeszłym wieku. Treść rezolucji wskazuje na potrzebę objęcia osób starszych powszechnym systemem opieki społecznej i zabezpieczenia społecznego, jak również uwzględnienia szczególnych potrzeb tejże grupy dotyczących bezpieczeństwa i rozwoju społeczno-gospodarczego. Sformułowane zostało też zalecenie dotyczące konieczności opracowania na poziomie krajowym stosownych polityk i programów dotyczących osób starszych w kontekście mieszkalnictwa, usług socjalnych, dobrostanu humanitarnego, stabilności ekonomicznej, zdrowia i integracji ze społeczeństwem. Przewidziano także potrzebę włączenia się w działania na rzecz osób starszych sekretarza generalnego ONZ w zakresie: wzmocnienia działalności regionalnych komisji mających na celu pomoc w planowaniu, zakładaniu i doskonaleniu usług socjalnych i zdrowotnych dla osób starszych; wspomaganie rządów, na ich prośbę i zgodnie z ich krajowymi priorytetami, w planowaniu, ustanawianiu i rozszerzaniu programów dla starszej części społeczeństwa w kontekście ich ogólnych programów rozwojowych; prowadzenie seminariów i warsztatów oraz podejmowanie studiów dotyczących tematyki osób starszych i w podeszłym wieku; prowadzenia badań nad możliwością ochrony i wspierania rodziny jako jednostki, tak by ułatwić jej członkom opiekę nad osobami starszymi i w podeszłym wieku, a także gromadzenia, zestawiania i rozpowszechniania informacji o starzeniu się społeczeństw. Swoje zadania w zakresie praw osób starszych i w podeszłym wieku powinny realizować również wyspecjalizowane agencje, które szczególnie powinny zaangażować się w regularną wymianę informacji o swoich planach i działaniach w tej dziedzinie, zwłaszcza gdy działania te obejmą też poziom regionalny.

1.1.5. Kwestia praw osób starszych i w podeszłym wieku

Kolejną rezolucję dotyczącą osób starszych i osób w podeszłym wieku przyjęto w 1979 roku⁶. Wedle jej treści zalecono państwom opracowanie programów poświęconych osobom starszym zgodnie z potrzebami i priorytetami krajowymi, jak również zaapelowano o przyłączenie się do udziału w Światowym Zgromadzeniu Osób Starszych w 1982 roku.

⁵ UN General Assembly, Question of the Elderly and the Aged, A/RES/32/131, 16 December 1977, <https://www.refworld.org/docid/3boof1ba3c.html>, (dostęp: 14.11.2023).

⁶ UN General Assembly, Question of the Elderly and the Aged, A/RES/34/153, 17 December 1979, <https://www.refworld.org/docid/3boof02f8.html>, (dostęp: 14.11.2023).

1.1.6. Problematyka osób starszych i w podeszłym wieku

Rok 1981 zaowocował przyjęciem rezolucji 36/20 Zgromadzenia Ogólnego NZ odnoszącej się do problematyki osób starszych i w podeszłym wieku. W rezolucji tej wskazano na potrzebę podjęcia międzynarodowego planu działania w sprawie starzenia się społeczeństw, który dostosowany byłby do międzynarodowego ładu gospodarczego oraz Międzynarodowej Strategii Rozwoju dla Trzeciej Dekady Rozwoju Narodów Zjednoczonych. Podkreślono również znaczenie działań podejmowanych przez podmioty związane z Narodami Zjednoczonymi, w tym Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Działań Ludnościowych. Przyjęto też zalecenia wskazujące na potrzebę bardziej szczegółowego zwracania uwagi na aspekty starzenia się społeczeństw i uwzględnienia ich w narodowych planach rozwoju oraz politykach krajowych.

1.1.7. Wiedeński międzynarodowy plan działania na rzecz starzenia się

W 1982 roku Zgromadzenie Ogólne zatwierdziło w swojej rezolucji 37/51⁷ Wiedeński międzynarodowy plan działania na rzecz starzenia się (tzw. plan wiedeński), opracowany na Pierwszym Światowym Zgromadzeniu ds. Starzenia się⁸. Założenia jego przyjęcia dotyczyły potrzeby rozwiązania poważnych problemów związanych z zapewnieniem osobom starszym bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego przy jednoczesnym zachowaniu wnoszenia przez nie wkładu w rozwój państw. Treść rezolucji odnosiła się do zatwierdzenia planu opracowanego na Światowym Zgromadzeniu ds. Starzenia się jako dokumentu umożliwiającego rozpatrywanie problematyki starzenia się w kontekście rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego, a także w kontekście strategii i planów, które rządy krajowe powinny opracowywać i wdrażać w ramach polityk wewnętrznych i regulacji prawnych. Dokument ten zakładał odwołanie do uniwersalnych regulacji z zakresu poszanowania praw człowieka oraz wypracowanych już wcześniej (pośrednio lub bezpośrednio) rozwiązań dotyczących sytuacji i praw osób starszych⁹.

⁷ Resolution 37/51 of the General Assembly on the Question of Ageing, 1982, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/425/29/IMG/NR042529.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

⁸ Vienna International Plan of Action on Ageing, <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

⁹ Uwzględnił on między innymi: Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights (General Assembly resolution 217 A (III)), the International Covenants on Human Rights (General Assembly resolution 2200 A (XXI)) and the Declaration on Social Progress and Development (General Assembly resolution 2542 (XXIV)), the Declaration and the Program of Action on the Establishment of a New International Economic Order (General Assembly resolutions 3201 (S-VI) and 3202 (S-VI)) and the International Development Strategy for the Third United Nations Development Decade (General Assembly resolution 35/56) and also General Assembly resolutions 34/75 and 35/46, declaring the 1980s The World; Population Plan of Action, The World Plan of Action for the Implementation of the Objectives of the International Women's Year, The Program of Action for the Second Half of the United Nations Decade for Women, The Declaration of Alma-Ata (on primary health care); Declaration of Principles of the United Nations Conference on Human Settlements (HABITAT); The Action Plan for the Human Environment; The Vienna Program of Action on Science

Kolejnym dokumentem, w którym zwrócono uwagę na zagadnienie osób starszych, była rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/106 w sprawie wdrożenia Międzynarodowego planu w sprawie starzenia się z 1990 roku¹⁰. Jej treść zwraca przede wszystkim uwagę na potrzebę innowacyjnej i skutecznej współpracy międzynarodowej w dziedzinie starzenia się, tak by poszczególnym państwom udało się osiągnąć samodzielność w podejmowaniu inicjatyw na rzecz starzejących się społeczeństw.

1.1.8. Międzynarodowy plan działania w sprawie starzenia się oraz zasady ONZ dla osób starszych

Rok później przyjęta została rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 46/91 w sprawie wdrażania Międzynarodowego planu działania w sprawie starzenia się¹¹. W związku z tym ustalono, że należy kontynuować wcześniejsze działania popularyzacyjne i informacyjne. Zwrócono również uwagę na potrzebę powołania międzyregionalnego doradcy ds. starzenia się, który wspierałby realizację działań dotyczących osób starszych w państwach rozwijających się. Zaproponowano także powołanie ekspertów w podeszłym wieku, którzy wolontarystycznie wspieraliby działania Narodów Zjednoczonych, oraz zapewnienie usług doradczych na rzecz przygotowania krajowych programów rozwoju społecznego. Rezolucja ta zatwierdza też Zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące osób starszych¹², które stanowią załącznik do niej. We wstępie do zasad podkreślono znaczenie wkładu wnoszonego przez osoby starsze do społeczeństw. Zwrócono również uwagę na potrzebę zapewnienia przestrzegania praw człowieka oraz możliwości uczestniczenia w bieżącym funkcjonowaniu społeczeństw w odniesieniu do osób starszych. Dalszą część dokumentu poświęcono zasadom, które mają zostać włączone do programów krajowych. Zasady te podzielono na cztery grupy, tytułując je odpowiednio: niezależność, opieka, samorealizacja, godność. Osobny nacisk kładzie się na potrzebę opieki nad osobami starszymi tak ze strony członków rodziny, jak i społeczności lokalnych. Opieka łączy się także z koniecznością dostępu do opieki zdrowotnej, tak by utrzymać dobrostan fizyczny i psychiczny osób starszych oraz zapewnić im odpowiednią

and Technology for Development; The Program of Action to Combat Racism and Racial Discrimination and the Program of Action for the second half of the same Decade; The Buenos Aires Plan of Action for Promoting and Implementing Technical Co-operation among Developing Countries; The International Labour Organization (ILO) Convention No. 102 concerning minimum standards of social security; ILO Convention No. 128 and Recommendation 131 on invalidity, old age and survivors' benefits; ILO Recommendation No. 162 concerning older workers; The Program of Action of the World Conference on Agrarian Reform and Rural Development.

¹⁰ Implementation of the International Plan of Action on Aging and Related Activities: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (45th sess.: 1990-1991), <https://digitallibrary.un.org/record/105602>, (dostęp: 14.11.2023).

¹¹ Implementation of the International Plan of Action on Ageing and Related Activities: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (46th sess.: 1991-1992), <https://digitallibrary.un.org/record/135779>, (dostęp: 14.11.2023).

¹² United Nations Principles for Older Persons Adopted by General Assembly resolution 46/91, 16 December 1991, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/olderpersons.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

profilaktykę. Nie bez znaczenia jest również dostęp do szeroko pojętych usług społecznych i prawnych. W działania opiekuńcze muszą włączyć się też instytucje, aby zapewnić im ochronę i rehabilitację oraz stymulację społeczną i psychiczną. Wszelkie podejmowane wobec osób starszych działania muszą spełniać wymogi respektowania ich praw człowieka i podstawowych wolności.

1.1.9. Proklamacja w sprawie starzenia

Podczas spotkania w dniach 15 i 16 października 1992 roku w ramach międzynarodowej konferencji na temat starzenia się przyjęto proklamację w sprawie starzenia się¹³. Celem przyjęcia tego dokumentu było zapewnienie zaspokojenia na odpowiednim poziomie potrzeb osób starszych. Jednocześnie podkreślono, że powstało w tym zakresie już wiele inicjatyw o charakterze uniwersalnym i regionalnym, i to takich, które pozwalają na wniesienie znaczącego wkładu osób starszych w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. Zaznaczono, że istotne jest też realizowanie strategii 1992–2001 dotyczącej osób starszych. W treści dokumentu znalazło się wezwanie dla państw dotyczące potrzeby opracowania oraz wspierania (między innymi finansowego) realizacji strategii, a także przygotowywania i realizacji programów organów Narodów Zjednoczonych. Za istotne uznano również działania prasy i mediów w zakresie promocji praw osób starszych i dyskusji oraz debat nad tymi prawami, ich przestrzeganiem i efektywnością. Osobne inicjatywy powinny być realizowane też na poziomie samorządowym. Zadaniem władz lokalnych jest współpraca z osobami starszymi, przedsiębiorstwami, stowarzyszeniami obywatelskimi i innymi podmiotami w poszukiwaniu nowych sposobów utrzymania integracji osób. Nie bez znaczenia jest także środowisko rodzinne i wsparcie członków rodzin sprawujących opiekę nad osobami starszymi.

1.1.10. Integracja osób starszych w rozwoju

W roku 1992 Zgromadzenie Ogólne przyjęło rezolucję Międzynarodowy plan działania w sprawie starzenia się: integracja osób starszych w rozwoju¹⁴. Dokument ten zawierał poparcie dla idei współpracy międzynarodowej w zakresie zwiększania świadomości oraz opracowywania strategii związanych z poszanowaniem praw osób starszych.

¹³ Proclamation on Ageing: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (47th sess.: 1992–1993), Adopted at the 42nd plenary meeting, 16 October 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/155060>, (dostęp: 14.11.2023).

¹⁴ Implementation of the International Plan of Action on Ageing: Integration of Older Persons in Development: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (47th sess.: 1992–1993), <https://digitallibrary.un.org/record/158427>, (dostęp: 14.11.2023).

1.1.11. Wdrażanie Międzynarodowego planu działania w sprawie starzenia się

Przyjęta w 1993 roku rezolucja dotycząca wdrażania Międzynarodowego planu działania w sprawie starzenia się¹⁵ przede wszystkim miała na celu zwrócenie uwagi na potrzebę zintegrowania podejmowanych na rzecz praw osób starszych działań. Podkreślono też znaczenie wspierania Narodów Zjednoczonych w działaniach w zakresie badań oraz przygotowywania polityk dotyczących sytuacji osób starszych.

1.1.12. Międzynarodowy Rok Osób Starszych – W kierunku społeczeństwa dla wszystkich grup wiekowych

Rezolucja z 1995 roku¹⁶ miała na celu skoordynowanie działań do wyznaczonego na 1999 rok Międzynarodowego Roku Osób Starszych. Wskazano na potrzebę opracowania programu przygotowań do obchodów tego dnia na poziomie międzynarodowym oraz na poziomach krajowych. Sekretarz generalny został zobowiązany do podjęcia działań monitorujących aktywności różnych podmiotów przygotowujących się do obchodów tego dnia, poczynienia stosownych uzgodnień koordynacyjnych, a także zadbania o odpowiednie środki na promocję tego wydarzenia.

1.1.13. Ekonomiczne, społeczne i kulturalne prawa osób starszych

W ramach prac ONZ warto również zwrócić uwagę na komentarz ogólny Komitetu Ekonomiczno-Społecznego¹⁷. W opracowaniu tym znajduje się wskazanie, kogo uważa się z perspektywy organów ONZ za osobę starszą – są to osoby powyżej 60 roku życia. Komentarz odwołuje się do reguł planu wiedeńskiego z 1982 roku, a także do Zasad Narodów Zjednoczonych dotyczących osób starszych z 1991 roku. Podkreśla, że w samym Pakcie Praw Obywatelskich, Społecznych i Kulturalnych (MPPESiK)¹⁸ nie ma żadnego przepisu, który bezpośrednio odnosiłby się do osób starszych. Jednakże znajduje się w nim wskazanie zakazu dyskryminacji z uwagi na jakikolwiek status, co może dotyczyć właśnie wieku.

¹⁵ General Assembly Resolution 48/98 on the Implementation of the International Plan of Action on Ageing, 1993, <https://digitallibrary.un.org/record/179729?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023).

¹⁶ General Assembly Resolution 50/141 on the International Year of Older Persons: Towards a Society For All Ages, A/RES/50/141, 1995, <https://digitallibrary.un.org/record/205548?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023); I. Nifosi-Sutton, *The protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London-New York 2017, s. 139–140.

¹⁷ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons, E/1996/22, 8 December 1995, <https://www.refworld.org/docid/4538838f11.html>, (dostęp: 14.11.2023).

¹⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 169).

W opinii Międzynarodowego Komitetu Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych państwa mają szczególny obowiązek do promocji i ochrony praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych osób starszych. Podkreślono też, że realizacja tego obowiązku będzie zróżnicowana, tak jak zróżnicowana jest sytuacja ekonomiczna, społeczna, demograficzna i kulturowa poszczególnych państw. Zwrócono także uwagę, że państwa powinny podejmować inicjatywy mające na celu stały monitoring sytuacji osób starszych oraz przyjmować odpowiednie programy, realizować polityki oraz przygotowywać uwzględniające sytuację osób starszych rozwiązania legislacyjne. Duże znaczenie ma współpraca międzynarodowa, gdyż pozwoli słabszym państwom na korzystanie z najlepszych praktyk państw już w tym zakresie bardziej doświadczonych¹⁹.

1.2. Wybrane prace współczesne ONZ (od 2001 roku)

1.2.1. Madrycki międzynarodowy plan działań na rzecz osób starszych

Refleksje na temat praw i sytuacji osób starszych prowadzone w XXI wieku rozpoczyna przyjęcie planu madryckiego²⁰. Dokument ten podkreśla, jakie znaczenie dla świata ma fakt wydłużenia się czasu życia oraz to, że wskaźniki nadal rosną. Tendencja do większej dynamiki starzenia się społeczeństw będzie również bardziej zauważalna w państwach rozwiniętych. To wymaga dokonania zmian w aspektach społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych oraz mentalnych. Podkreśla się też różnice istniejące między państwami rozwiniętymi a rozwijającymi się w zakresie miejsca zamieszkania osób starszych (w krajach rozwijających się odsetek starszych mieszkańców wsi jest wyższy i będzie wzrastał) oraz sposobu prowadzenia gospodarstwa domowego (w krajach rozwijających się osoby starsze zamieszkują wraz z rodziną).

W samej treści planu madryckiego znajdują się cele, zadania i zobowiązania obejmujące jedenaście zagadnień. Zaliczono do nich:

Pełne urzeczywistnienie wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich osób starszych; osiągnięcie bezpiecznego starzenia się, co obejmuje potwierdzenie celu, jakim jest eliminacja ubóstwa na starość i oparcie się na Zasadach Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczących osób starszych; umożliwienie osobom starszym pełnego i skutecznego uczestnictwa w życiu gospodarczym, politycznym i społecznym ich społeczeństw, w tym poprzez pracę generującą dochód i wolontariat; zapewnienie możliwości

¹⁹ Realizowane działania powinny przede wszystkim obejmować zagadnienia: równości praw kobiet i mężczyzn (art. 3 MPPESiK), praw związanych z zatrudnieniem (art. 6–8 MPPESiK), prawa do bezpieczeństwa socjalnego (art. 9 MPPESiK) ochrony rodziny (art. 10 MPPESiK), prawa do odpowiedniego standardu życia (art. 11 MPPESiK), prawa do zdrowia fizycznego i psychicznego (art. 12 MPPESiK), praw dotyczących edukacji i kultury (art. 13–15 MPPESiK).

²⁰ Second World Assembly on Ageing in Madrid, International Plan of Action on Ageing (zwany planem madryckim), <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

indywidualnego rozwoju, samorealizacji i dobrego samopoczucia w ciągu życia, w tym w jego późnej fazie, np. poprzez dostęp do uczenia się przez całe życie i uczestnictwo w życiu społeczności, przy jednoczesnym uznaniu, że osoby starsze nie stanowią jednej jednorodnej grupy; zapewnienie pełnego korzystania z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz praw obywatelskich i politycznych osób oraz wyeliminowanie wszelkich form przemocy i dyskryminacji wobec osób starszych; zaangażowanie na rzecz równości płci wśród osób starszych poprzez m.in. eliminację dyskryminacji ze względu na płeć; uznanie kluczowego znaczenia rodzin, międzypokoleniowej współzależności, solidarności i wzajemności dla rozwoju społecznego; zapewnienie opieki zdrowotnej, wsparcia i ochrony socjalnej dla osób starszych, w tym profilaktycznej i rehabilitacyjnej opieki zdrowotnej; ułatwianie partnerstwa między wszystkimi szczeblami rządowymi, społeczeństwem obywatelskim, sektorem prywatnym i samymi osobami starszymi w przekładaniu międzynarodowego planu działania na działania praktyczne; wykorzystanie badań naukowych i wiedzy specjalistycznej oraz wykorzystanie potencjału technologii w celu skupienia się m.in. na indywidualnych, społecznych i zdrowotnych konsekwencjach starzenia się, a także na wykorzystaniu potencjału technologii, w szczególności w krajach rozwijających się; uznanie sytuacji starzejących się rdzennych mieszkańców, ich wyjątkowych okoliczności oraz potrzeby poszukiwania środków dających im skuteczny głos w decyzjach bezpośrednio ich dotyczących²¹.

W samym wstępie do planu podkreślono również znaczenie zwalczania dyskryminacji ze względu na wiek i promowanie godności osób starszych oraz pełen wzajemnego szacunku międzypokoleniowy dialog.

1.2.2. Kontynuacja Drugiego Światowego Zgromadzenia na temat Starzenia się

Dokument ten²² dotyczy kwestii związanych z potrzebą dokonania przeglądu działań w zakresie realizacji planu madryckiego. Znajduje się w nim wezwanie skierowane do organizacji pozarządowych, rządów, organizacji międzynarodowych i organów systemu Narodów Zjednoczonych do podjęcia działań na rzecz realizacji planu oraz przekazywania informacji na temat stopnia jego realizacji.

1.2.3. Raport sekretarza generalnego: Kontynuacja Drugiego Światowego Zgromadzenia na temat Starzenia się

W swoim raporcie z 2006 roku²³ sekretarz generalny poza zaakcentowaniem podstawowych elementów procesu budowania modelu prawnego ochrony praw osób starszych prezentuje

²¹ Madrycki międzynarodowy plan działania na rzecz osób starszych, pkt 12.

²² Resolution adopted by the General Assembly 60/135, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, 2006, <http://globalag.igc.org/agingwatch/GA/ares60135.pdf>, (dostęp:14.11.2023).

²³ United Nations General Assembly, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing Report of the Secretary-General, 19 July 2006, <https://digitallibrary.un.org/record/708801>, (dostęp:14.11.2023).

również konkretne działania związane z realizacją planu madryckiego. W szczególności zwraca się uwagę na umiejętną, dokonywaną na poziomie krajowym diagnozę zdolności do jego wdrożenia, w tym opracowania stosownego programu oraz wyznaczenia planu działania, włącznie z zabezpieczeniem środków na jego realizację. Zasadnicze elementy krajowych inicjatyw powinny obejmować: „infrastrukturę instytucjonalną; zasoby ludzkie; mobilizację zasobów finansowych; badania, gromadzenie danych i analizy; solidny proces polityczny, w tym stosowanie mainstreamingu”²⁴. Raport stanowi także analizę wielu już istniejących tzw. dobrych praktyk uznawanych za zasadnicze elementy krajowych inicjatyw.

1.2.4. W kierunku wszechstronnego i integralnego międzynarodowego instrumentu prawnego służącego promowaniu i ochronie praw i godności osób starszych

W grudniu 2012 roku Zgromadzenie Ogólne przyjęło rezolucję²⁵, w ramach której dokonano zmian w powołanej w 2010 roku Otwartej Grupie Roboczej ds. Starzenia się²⁶. W treści rezolucji zwrócono się do grupy roboczej o przygotowanie i przedstawienie Zgromadzeniu Ogólnemu propozycji zawierającej te elementy, które powinny znaleźć się w międzynarodowym instrumencie prawnym skupiającym się na promowaniu i ochronie praw i godności osób starszych. W procedowanie tej propozycji powinny włączyć się również państwa członkowskie, organy i organizacje systemu Narodów Zjednoczonych oraz organizacje pozarządowe.

1.2.5. Prawa człowieka osób starszych

Z perspektywy formalnoprawnej instytucjonalizacja działań nastąpiła na poziomie ONZ w 2013 roku, kiedy to w dniu 27 września Rada Praw Człowieka przyjęła rezolucję 24/20²⁷. Odwoływała się ona do założeń rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 65/182 z dnia 21 grudnia 2010 roku w sprawie działań następczych po Drugim Światowym Zgromadzeniu w sprawie Starzenia się, do Deklaracji Politycznej i Madryckiego międzynarodowego planu działań na rzecz osób starszych z 2002 roku, idei kontynuacji Światowego Zgromadzenia w sprawie

²⁴ Report of the Secretary General: Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, 2006, pkt 6.

²⁵ Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2012 [on the report of the Third Committee (A/67/449 and Corr.1)] 67/139, Towards a Comprehensive and Integral International Legal Instrument to Promote and Protect the Rights and Dignity of Older Persons, <https://digitallibrary.un.org/record/743962?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023).

²⁶ Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010 [on the report of the Third Committee (A/65/448)] 65/182, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/523/46/PDF/N1052346.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

²⁷ Resolution adopted by the Human Rights Council 24/20, The Human Rights of Older Persons, 2013, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/179/50/PDF/G1317950.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

Starzenia się, raportu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka w sprawie powołania Rzecznika Praw Obywatelskich ds. Osób Starszych, a także komentarza ogólnego nr 6 Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Praw Kulturalnych dotyczącego praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych osób starszych.

Aspektami, które przyświecały idei refleksji nad tą tematyką, były: świadomość starzenia się społeczeństw, zwiększający się udział osób starszych w rynku pracy, zagrożenia w zakresie dyskryminacji, w tym szczególnie dyskryminacji wielokrotnej²⁸. Dostrzeżono również zagrożenia wynikające z naruszeń praw człowieka, które wystąpić mogą w sferze zapobiegania przemocy i nadużyciom, ochrony socjalnej, żywności i mieszkania, zatrudnienia, zdolności prawnej, dostępu do wymiaru sprawiedliwości, zdrowia, wsparcia socjalnego, opieki długoterminowej i paliatywnej, ochrony przed nadużyciami, przemocą i zaniedbaniem, opieki długoterminowej oraz sytuacji starszych więźniów.

Rezolucja ta ustanawiała także mandat niezależnego eksperta ds. korzystania ze wszystkich praw człowieka przez osoby starsze²⁹. Jak wskazano³⁰, mandat miał na celu:

- ocenę wdrażania krajowych, regionalnych i międzynarodowych standardów dotyczących praw osób starszych,
- identyfikację, wymianę i promocję najlepszych praktyk związanych z promowaniem i ochroną tych praw,
- przygotowywanie raportów o wydarzeniach, wyzwaniach i lukach w ochronie w realizacji praw osób starszych oraz formułowanie związanych z tym zaleceń,
- stworzenie podstawy prawnej dla przygotowywania rocznych sprawozdań w tym zakresie dla Rady Praw Człowieka i Zgromadzenia Ogólnego.

Wskazana koncepcja aktywności niezależnego eksperta ds. korzystania ze wszystkich praw człowieka przez osoby starsze rozwinięta została w rezolucjach przyjętych w 2016³¹ i 2019³² roku. W ich treści wskazano na potrzebę: kontynuowania oceny wdrażania krajowych, regionalnych i międzynarodowych standardów dotyczących praw osób starszych oraz identyfikacji, wymiany i popularyzacji najlepszych praktyk związanych z promowaniem i ochroną tych praw; informowania o zmianach, wyzwaniach i lukach w ochronie praw osób

²⁸ Wskazano na: kobiety, osoby niepełnosprawne, osoby pochodzenia afrykańskiego, osoby należące do ludów tubylczych, osoby należące do narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych mniejszości, osoby wiejskie, osoby mieszkające na ulicach, uchodźców i innych.

²⁹ Resolution adopted by the Human Rights Council 24/20..., dz. cyt. Rezolucja ta została odnowiona rezolucją 42/12 w 2019 roku. Obecnie mandat ten sprawuje Claudia Mahler (Austria) powołana w maju 2020 roku przez Radę Praw Człowieka ONZ na stanowisko niezależnego eksperta ds. korzystania ze wszystkich praw człowieka przez osoby starsze.

³⁰ Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons>, (dostęp: 14.11.2023).

³¹ Resolution adopted by the Human Rights Council 33/5, The Human Rights of Older Persons, 29 September 2016, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/225/67/PDF/G1622567.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

³² Resolution adopted by the Human Rights Council 42/12, The Human Rights of Older Persons, 26 September 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/296/55/PDF/G1929655.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).

starszych; gromadzenia oraz wymiany informacji w sprawie naruszeń praw osób starszych; prowadzenia, ułatwiania i wspierania świadczenia usług doradczych, pomocy technicznej, budowania zdolności i współpracy międzynarodowej na rzecz skutecznej realizacji praw osób starszych; podnoszenia świadomości wyzwań stojących przed urzeczywistnieniem praw człowieka osób starszych i pozytywnego wkładu osób starszych w społeczeństwo; popularyzacji wiedzy o prawach osób starszych; podejmowania działań na arenie międzynarodowej (państwa, ONZ, systemy regionalne ochrony praw człowieka, krajowe instytucje praw człowieka, społeczeństwo obywatelskie, organizacje i instytucje akademickie).

1.2.6. Nie zostawiać nikogo w tyle w starzejącym się świecie – raport społeczny

Jedną z ostatnich inicjatyw ONZ, na którą warto zwrócić uwagę w kontekście praw osób starszych, jest Światowy Raport Społeczny z 2023 roku³³. W dokumencie tym dokonano analizy starzejącego się świata, czynników, które determinują dłuższe życie, nierówności związanych ze zróżnicowaniem długości życia. Zwrócono również uwagę na to, jak starzejące się społeczeństwo wpływa na gospodarkę i równość międzypokoleniową. Raport prezentuje także analizę starzenia się, ubóstwa oraz nierówności wraz z prognozą na przyszłość, w tym prognozą uwzględniającą nowe wyzwania wynikające z epidemii COVID-19. Osobne rozważania poświęcono też kryzysowi instytucji opieki.

1.3. Podsumowanie działań ONZ

W dokumencie rezolucji z 2013 roku³⁴ podkreślone zostało, że starsi dorośli stanowią obecnie duży i wciąż rosnący segment populacji. Niestety, ich liczebność sprzyja nadużyciom, takim jak dyskryminacja, stanowi też przyczynę trudnej sytuacji osobistej, szczególnie związanej z ubóstwem. Wskazano również, że osoby starsze są członkami grupy wrażliwej, co więcej, może to prowadzić do nakładania na siebie powodów „wrażliwości”, takich jak: płeć, niepełnosprawność, pochodzenie afrykańskie lub przynależność do grupy rdzennej ludności, bycie członkiem mniejszości narodowej, etnicznej, językowej czy religijnej, fakt zamieszkiwania na wsi, bezdomność lub uchodźctwo. Rezolucja zawiera wezwanie dla państw do promowania i zapewnienia realizacji wszelkich praw człowieka wobec osób starszych.

Celem zabezpieczenia wiedzy na ten temat twórcy rezolucji postanowili mianować na okres trzech lat niezależnego eksperta ds. korzystania ze wszystkich praw człowieka przez

³³ Leaving No One Behind In An Ageing World. World Social Report 2023, <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2023/01/2023-wsr-tablecontents.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

³⁴ Resolution adopted by the Human Rights Council 24/20..., dz. cyt.

osoby starsze. Zyskał on uprawnienia do: oceny wdrażania istniejących instrumentów międzynarodowych oraz praktyk dotyczących ochrony praw osób starszych; podnoszenia świadomości na temat wyzwań stojących przed realizacją wszystkich praw człowieka osób starszych; współpracy z państwami w promowaniu praw osób starszych, uwzględniania w swojej pracy i aktywności sytuacji grup wrażliwych; oceny wpływu planu madryckiego na przestrzeganie praw człowieka. Eksperta zobowiązano także do składania corocznych sprawozdań Radzie Praw Człowieka. Mandat eksperta został rozszerzony w 2019 roku³⁵, kiedy to wskazano na potrzebę przygotowywania przez niego regularnych raportów także Zgromadzeniu Ogólnemu oraz zwrócono uwagę na konieczność współpracy z Otwartą Grupą Roboczą ds. Starzenia się.

Monitorowanie przestrzegania praw osób starszych ma natomiast miejsce w oparciu o cykliczne procedury kontynuacyjne (*follow-up*) dotyczące Drugiego Światowego Zgromadzenia na temat Starzenia się³⁶. Analizują one dotychczasowe osiągnięcia, przedstawione sprawozdania oraz inicjatywy, jakie miały miejsce w danym roku.

Swoje własne zadania realizuje również Otwarta Grupa Robocza ONZ ds. Wzmocnienia Praw Człowieka Osób Starszych (OEWG) w ramach spotkania politycznego państw członkowskich ONZ.

Intensyfikacja działań i podejmowanie ich na tak szeroką skalę jest niewątpliwie dowodem na wyjątkowe znaczenie omawianego tematu. Pewne wsparcie w weryfikacji działań na rzecz praw osób starszych dają również wnioski płynące z analiz Powszechnych Przeglądów Okresowych (*Universal Periodic Review*)³⁷. Wydaje się jednak, że popularyzacja działań ONZ na poziomach krajowych oraz lepszy monitoring systemów regionalnych i ich aktywności mogły bardziej efektywnie poprawić sytuację i zagwarantować realizację praw osób starszych. To raczej działania legislacyjne lub nawet konwencyjne wraz ze skutecznym systemem kontroli dawać będą gwarancję faktycznego zadbania o coraz bardziej starzejące się społeczeństwa i ich członków. Bez rozwiązań poświęconych całej grupie czy też poszczególnym problemom z nią związanych nie uda się zagwarantować przestrzegania praw osób starszych.

³⁵ Resolution adopted by the Human Rights Council 42/12..., dz. cyt.

³⁶ Ostatnia procedura *follow-up* została przedstawiona w 2022 w Resolution adopted by the General Assembly on 15 December 2022 [on the report of the Third Committee (A/77/455, para. 32)] 77/190, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/759/39/PDF/N2275939.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023). Poprzednie obejmowały rezolucje: 60/135 z dnia 16 grudnia 2005 r., 61/142 z dnia 19 grudnia 2006 r., 62/130 z dnia 18 grudnia 2007 r., 63/151 z dnia 18 grudnia 2008 r., 64/132 z dnia 18 grudnia 2009 r., 65/182 z dnia 21 grudnia 2010 r., 66/127 z dnia 19 grudnia 2011 r., 67/143 z dnia 20 grudnia 2012 r., 68/134 z dnia 18 grudnia 2013 r., 69/146 z dnia 18 grudnia 2014 r., 70/164 z dnia 17 grudnia 2015 r., 71/164 z dnia 19 grudnia 2016 r., 72/144 z dnia 19 grudnia 2017 r., 73/143 z dnia 17 grudnia 2018 r., 74/125 z dnia 18 grudnia 2019 r., 75/152 z dnia 16 grudnia 2020 r. i 76/138 z dnia 16 grudnia 2021 r.

³⁷ Mikołajczyk B., *Contemporary Human Rights Law and Ageism*, [w:] A. Klimczuk (red.), *Social Aspects of Ageing – Selected Challenges, Analyses, and Solutions*, Rijeka 2022.

II. Standardy odnoszące się do osób starszych – RE

2.1. Prace Komitetu Ministrów

2.1.1. Prawa starszych migrantów

W porównaniu z działalnością Organizacji Narodów Zjednoczonych Rada Europy zajęła się szerzej zagadnieniem praw osób starszych stosunkowo późno³⁸. W jednej z pierwszych rekomendacji w tym zakresie Komitet Ministrów zwrócił uwagę na problematykę osób starszych³⁹. W dokumencie tym odwołano się do już znaczącego dorobku ONZ oraz zwrócono uwagę na zmiany demograficzne w Europie. Dokument zaleca państwom, aby w ramach swoich porządków prawnych wdrożyły załączone do dokumentu zasady. W ramach tych zasad wskazano na zróżnicowanie dynamiki procesu starzenia się w różnych społeczeństwach, ale i indywidualnie, oraz zaznaczono potrzebę przygotowania do starzenia się tak w wymiarze jednostkowym, jak i w ramach działań podejmowanych przez organy rządowe. Podkreślone zostało znaczenie profilaktyki oraz autonomii jednostki, szczególnie w przypadku, gdy osoby starsze przebywałyby w zakładach opiekuńczych. Zaakcentowano też to, że osoby w starszym wieku mają prawo do poszanowania ich godności, a co za tym idzie, korzystania ze wszystkich praw i wolności człowieka. Konieczne jest również zapewnienie systemu ochrony socjalnej, w tym mieszkaniowej, oraz podjęcie szczególnych działań na rzecz poszanowania praw starszych migrantów i uchodźców.

2.1.2. Starzenie się i niepełnosprawność

Do tematu osób starszych Komitet Ministrów powrócił w 2009 roku, kiedy to przyjął rekomendację dotyczącą podniesienia poziomu jakości życia tychże grup⁴⁰. W jej treści znalazło

³⁸ Pierwsze analizy powstały dopiero w latach dziewięćdziesiątych.

³⁹ Recommendation No. R (94) 9 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Elderly People (adopted by the Committee of Ministers on 10 October 1994 at the 518th meeting of the Ministers' Deputies), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804c49ec, (dostęp: 14.11.2023).

⁴⁰ Recommendation CM/Rec(2009)6 of the Committee of Ministers to Member States on Ageing and Disability in the 21st Century: Sustainable Frameworks to Enable Greater Quality of Life in an Inclusive Society (Adopted by the Committee of Ministers on 8 July 2009 at the 1063rd meeting of the Ministers' Deputies), <https://rm.coe.int/16806992fc>, (dostęp: 14.11.2023).

się zalecenie dla rządów państw członkowskich Rady Europy, aby uwzględniając regulacje krajowe, regionalne i lokalne, zadbały o stworzenie ram prawnych, które umożliwią lepszą jakość życia w starzejącym się społeczeństwie, w tym osobom starszym z niepełnosprawnościami. Działania podejmowane przez państwa objąć mają również polityki, prawodawstwo i praktykę. W zakresie zaleceń znalazły się trzy grupy tematyczne: promowanie autonomii oraz niezależnego i aktywnego życia, podniesienie jakości usług i zwiększenie równego dostępu do usług, w tym społecznych, oraz ochrony prawnej.

2.1.3. Prawa starszych migrantów i poprawa ich dobrostanu

W 2011 roku Komitet Ministrów przyjął rekomendację dotyczącą dobrostanu starszych migrantów⁴¹. Wskazała ona, nawiązując do rekomendacji z 1994 roku, na potrzebę uznania wkładu starszych migrantów w rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny państw przyjmujących oraz państw pochodzenia. Jednocześnie zwrócono uwagę, że u migrantów, głównie migrujących kobiet, istnieje zwiększone ryzyko bezbronności. W związku z powyższym zalecono, by państwa dokonały oceny sytuacji osób będących migrantami w podeszłym wieku oraz podjęły stosowne inicjatywy, których celem jest promowanie ich dobrobytu, w tym zapobieganie nadużyciom i zmniejszanie ich podatności na zagrożenia, szczególnie te związane z izolacją społeczną i marginalizacją. Zakres wytycznych obejmuje: po pierwsze potrzebę promowania upodmiotowienia i autonomii osób starszych, po drugie konieczność zapewnienia przestrzegania przez nich swoich norm i zwyczajów, jak również szczególną opiekę dla osób z niepełnosprawnościami. Jako trzeci element wskazano na potrzebę uwzględniania przy opracowywaniu prawa, polityki i praktyki interesów migrantów w podeszłym wieku. Podkreślono również znaczenie rodziny jako najodpowiedniejszego środowiska dla osób starzejących się oraz wagę solidarności międzypokoleniowej.

2.1.4. Promocja praw człowieka osób starszych

Prace nad tym zagadnieniem zostały podjęte przez Komitet Sterujący ds. Praw Człowieka w latach 2012–2013. Ich efektem było przyjęcie rekomendacji dla państw członkowskich w sprawie promocji praw człowieka osób starszych⁴². Dokument ten miał na

⁴¹ Recommendation CM/Rec(2011)5 of the Committee of Ministers to Member States on Reducing the Risk of Vulnerability of Elderly Migrants and Improving Their Welfare (Adopted by the Committee of Ministers on 25 May 2011 at the 1114th meeting of the Ministers' Deputies), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cccd0, (dostęp: 14.11.2023).

⁴² Recommendation CM/Rec(2014) of the Committee of Ministers to Member States on the Promotion of Human Rights of Older Persons, <https://rm.coe.int/1680695bce>, (dostęp: 14.11.2023).

celu zwiększenie jedności między państwami członkowskimi w zakresie rozwoju działań związanych z ochroną praw człowieka i wpisuje się w inicjatywy podejmowane przez inne organy Rady Europy⁴³. Zgodnie z zawartymi w nim zaleceniami państwa miały zapewniać przestrzeganie przewidzianych w załączniku do rekomendacji zasad postępowania wobec osób starszych, zagwarantować promocję rekomendacji wśród władz krajowych różnych szczebli oraz przygotować propozycje dobrych praktyk do dalszego rozpowszechnienia. Niespotykanym dotychczas rozwiązaniem było wskazanie, by Komitet Ministrów po pięciu latach zbadał wykonywanie rekomendacji. W ramach jej zasad przewidziane zostały następujące obszary zaleceń: niedyskryminacja; autonomia i uczestnictwo; ochrona przed przemocą i nadużyciami; wsparcie socjalne i zatrudnienie; opieka (w tym dostęp do opieki medycznej, instytucjonalnej i paliatywnej) oraz standard funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości wobec osób starszych i z ich udziałem. Treść rekomendacji wraz z dobrymi praktykami pochodzącymi z różnych państw członkowskich była również przedmiotem raportu z realizacji tejże rekomendacji⁴⁴.

2.2. Prace Zgromadzenia Parlamentarnego

2.2.1. Chorzy i umierający

Zgromadzenie Parlamentarne zajęło się problematyką starszych dorosłych po raz pierwszy w 1999 roku, kiedy to wydana została rekomendacja dotycząca chorych i umierających⁴⁵. Dokument ten nie dotyczy wprawdzie bezpośrednio osób starszych, ale wskazuje na konieczność zachowania wobec osób umierających standardu zapewnienia im niezbędnej ochrony prawnej i socjalnej, zwłaszcza w odniesieniu do samotności i zaniedbania, uporczywej terapii, poczucia bycia ciężarem społecznym czy niewystarczających środków finansowych dla zapewnienia opieki terminalnej. Rekomendacja zaleca również: działania w zakresie uznania i ochrony praw osób terminalnie chorych lub umierających do kompleksowej opieki paliatywnej, ochronę praw osoby nieuleczalnie chorej lub umierającej do samostanowienia, przestrzeganie zakazu umyślnego odbierania życia osobom śmiertelnie chorym lub umierającym.

⁴³ W szczególności zwrócono tutaj uwagę na Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ETS nr 5) w świetle odpowiedniego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Europejską Kartę Społeczną (ETS nr 35), otwartą do podpisu w 1961 r. i jej wersję zrewidowaną w 1996 r. (ETS nr 163), w szczególności jego art. 23 (Prawo osób starszych do ochrony socjalnej), jak również odpowiednie przepisy Konwencji o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie (ETS nr 164).

⁴⁴ CDDH Report on the Implementation of the Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2014)2, <https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf>, (dostęp: 14.11.2023).

⁴⁵ Recommendation 1418 (1999) Protection of the Human Rights and Dignity of the Terminally Ill and the Dying, Parliamentary Assembly, 25 June 1999, <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=16722&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).

2.2.2. Starsi migranci

Zgromadzenie Parlamentarne w swoich pracach podjęło również problematykę starzejących się migrantów⁴⁶. Dostrzegłszy potrzebę włączenia społecznego migrantów oraz zabezpieczenia przeciwdziałania podwójnej dyskryminacji (jako osób starszych i jako migrantów), Zgromadzenie zaleciło państwom opracowanie polityki dotyczącej sytuacji migrantów w podeszłym wieku z uwzględnieniem organów rządowych i aktywności sektora pozarządowego. Podkreśliło również znaczenie promowania partnerstwa z organizacjami pozarządowymi i wspierania wolontariatu. Zwrócono uwagę na potrzebę zapewnienia pełnych praw emerytalnych pracownikom migrującym oraz na konieczność dostosowania istniejących struktur świadczenia opieki zdrowotnej i pomocy osobom starszym do potrzeb migrantów.

2.2.3. Polityka społeczna a starzejące się społeczeństwa

Szerszy kontekst praw osób starszych podjęło Zgromadzenie Parlamentarne w 2003 roku, kiedy to zajęło się wyzwaniami dla polityki społecznej⁴⁷. Wskazano wówczas na znaczący spadek dzietności w Europie oraz na postępujące starzenie się społeczeństw, a w konsekwencji zwiększający się udział osób starszych w społeczeństwie. W opinii Zgromadzenia Parlamentarnego taka sytuacja stanowi podstawę dla przemyślenia polityki społecznej i reformy, która pozwoliłaby na utrzymanie systemów emerytalnych, zabezpieczenia społecznego i opieki zdrowotnej. W tym pierwszym aspekcie konieczne będzie podjęcie działań mających na celu wydłużenie aktywności na rynku pracy. Osobnej refleksji wymaga także sytuacja osób młodszych, które zostaną zaangażowane w opiekę nad osobami starszymi, co w konsekwencji wymagać będzie również weryfikacji relacji między pracą a życiem rodzinnym.

2.2.4. Sytuacja osób starszych

Jak wskazano w rekomendacji Zgromadzenia Parlamentarnego dotyczącej sytuacji osób starszych⁴⁸, osoby te nadal doświadczają dyskryminacji w życiu codziennym czy zawodowym (w szczególności w zakresie zatrudnienia, dostępu do opieki zdrowotnej, edukacji i usług

⁴⁶ Recommendation 1619 (2003) Rights of Elderly Migrants, Parliamentary Assembly, 8 September 2003, <https://pace.coe.int/en/files/17137/html>, (dostęp: 14.11.2023).

⁴⁷ Recommendation 1591 (2003) Challenges of Social Policy in our Ageing Societies, Parliamentary Assembly, 29 January 2003, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17072&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).

⁴⁸ Recommendation 1796 (2007) The Situation of Elderly Persons in Europe, Parliamentary Assembly, 24 May 2007, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17545&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).

finansowych oraz udziału w podejmowaniu decyzji politycznych). Tym samym niezbędne jest podjęcie działań, które zapobiegłyby wykluczeniu społecznemu tej grupy. Rekomendacja ta ma wyjątkowe znaczenie w kontekście faktu, że większość osób starszych stanowią kobiety, czyli grupa szczególnie wrażliwa i dyskryminowana. Z drugiej strony nie można zapomnieć o tym, że to właśnie najczęściej kobiety ponoszą ciężar opieki nad osobami starszymi. Osobnymi rozważaniami powinny zostać objęte również osoby migrujące w podeszłym wieku, które wymagają specjalnych polityk i usług „wrażliwych kulturowo”⁴⁹.

2.2.5. Potencjał zawodowy osób starszych

Zgromadzenie Parlamentarne zwróciło również uwagę na kwestie dotyczące sytuacji zawodowej osób starszych⁵⁰. Wskazało, że chociaż zjawisko ageizmu nie jest tak częste jak rasizm czy seksizm, to jednak skutkuje powszechnym brakiem szacunku dla osób starszych. W opinii Zgromadzenia istnieje pilna potrzeba stworzenia odpowiedniej polityki pozwalającej osobom starszym na dłuższą aktywność zawodową. Takie rozwiązanie sprzyja nie tylko utrzymaniu przez nie kondycji i dobrego samopoczucia, ale umożliwia też koncentrowanie zasobów na tych osobach starszych, które znajdują się w trudnej sytuacji zdrowotnej i społecznej. Działania państw powinny skupić się tym samym na promowaniu aktywnego starzenia się.

2.3. Podsumowanie działań Rady Europy

Struktury organizacyjne Rady Europy jako organizacji regionalnej zdecydowały się na przyjmowanie rozwiązań prawnych o charakterze *soft-law*, które wpisują się w inicjatywy podjęte już wcześniej (lub równolegle) na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. Warto podkreślić, że poza dokumentami o charakterze zaleceń Rada Europy wspiera również opracowania na temat konkretnych problemów poświęconych starszym dorosłym⁵¹.

Bez względu na ogrom prac, jaki poświęcono na diagnozę, analizę przyczyn, konstruowanie zakresu czy wreszcie opracowanie konkretnych sfer wymagających zarówno działania państw, jak i organizacji międzynarodowych, nadal aktualne pozostaje pytanie o zasadność

⁴⁹ Recommendation 1619 (2003) Rights of Elderly Migrants, Parliamentary Assembly, 8 September 2003, <https://pace.coe.int/en/files/17137/html>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁰ Resolution 1793 (2011) Promoting Active Ageing – Capitalising on Older People’s Working Potential, Parliamentary Assembly, 28 January 2011, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17961&lang=EN>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵¹ G. Quinn, I. Doron, *Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter*, <https://rm.coe.int/against-ageism-and-towards-active-social-citizenship-for-older-persons/1680a3f5da>, (dostęp: 14.11.2023).

i potrzebę tworzenia dokumentów konwencyjnych odnoszących się do poszanowania praw osób starszych. Taki postulat jest coraz częściej podnoszony w doktrynie⁵², głównie z uwagi na ogrom wykonanej już pracy i treść dokumentów *soft-law*. W przypadku uznania potrzeby opracowania konwencji pojawia się również pytanie o to, czy miałyby ona mieć zasięg uniwersalny, czy regionalny. Niewykluczone, że optymalnym rozwiązaniem (wzorem niektórych traktatów praw człowieka) byłoby opracowanie dokumentów na obu poziomach⁵³. Z pewnością istnienie już jednego dokumentu regionalnego, czyli Międzypamerykańskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka Osób Starszych, stanowi wskazówkę, że opracowanie takich dokumentów jest możliwe i potrzebne w szczególności z uwagi na specyfikę i złożoność tych praw, jak również potrzebę efektywniejszego wpływu na rozwiązania krajowe⁵⁴.

⁵² B. Spanier, I. Doron, F. Milman-Sivan, *In Course of Change: Soft Law, Elder Rights, and the European Court of Human Rights*, „Minnesota Journal of Law & Inequality” 2016, nr 34(1), <https://scholarship.law.umn.edu/lawineq/vol34/iss1/2>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵³ Rozwiązanie podwójnego związania konwencyjnego sugeruje G. Van Bueren, *The Protection of the Human Rights of Older Persons in Europe: A Legal Perspective*, [w:] International Symposium on the Rights of Older People, January 2009, <http://globalag.igc.org/elderrights/world/2009/humanrightseurope.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁴ D. Rodríguez-Pinzón, *Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons*, „International Legal Materials” 2016, nr 55(5), s. 987.

III. Unia Europejska wobec problemu osób starszych

3.1. Unia Europejska wobec problemu osób starszych – założenia ogólne

W przypadku aktywności Unii Europejskiej w kontekście osób starszych należy wskazać, że organy unijne od początku deklarują realizację działań na rzecz osób starszych zgodnie z wytycznymi i standardami oraz planami opracowanymi na poziomie uniwersalnym, w ramach systemu ONZ. Z drugiej strony bardzo wyraźnie akcentują politykę antydyskryminacyjną. W odniesieniu do zagadnień dotyczących wieku UE przywołuje:

- Kartę Praw Podstawowych⁵⁵,
- decyzję Parlamentu Europejskiego i Rady nr 940/2011/UE z dnia 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej⁵⁶,
- dyrektywę Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiającą ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy i ustanawiającą zasadę niedyskryminacji w dziedzinie zatrudnienia i pracy ze względu na religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną⁵⁷,
- rezolucję z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie potrzeby opracowania unijnej strategii mającej na celu wyeliminowanie różnic w emeryturach ze względu na płeć i zapobieganie występowaniu takich różnic⁵⁸,
- dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylającą dyrektywę Rady 2010/18/UE⁵⁹,

⁵⁵ Art. 25, Karta Praw Podstawowych, (2016/C 202/02), C 202/389, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=celex:12016P/TXT>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁶ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (2012), L 246/5, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011D0940&from=EN>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁷ Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, L303/16, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=PL>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁸ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie potrzeby opracowania unijnej strategii mającej na celu wyeliminowanie różnic w emeryturach ze względu na płeć i zapobieganie występowaniu takich różnic, C 331/60, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52017IP0260>, (dostęp: 14.11.2023).

⁵⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE, L 188/79, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1158>, (dostęp: 14.11.2023).

- rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lipca 2021 r. w sprawie starzenia się Starego Kontynentu – możliwości i wyzwania po roku 2020 związane z polityką dotyczącą starzenia się społeczeństwa⁶⁰,
- rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 7 września 2010 r. w sprawie roli kobiet w starzejącym się społeczeństwie⁶¹,
- rezolucję Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2018 r. w sprawie usług opieki w UE na rzecz poprawy sytuacji w zakresie równouprawnienia płci⁶².

Zakres tematyczny wielu z tych aktów skupia się w dużej mierze na przeciwdziałaniu dyskryminacji w warunkach pracy oraz poszukiwaniu właściwego modelu równoważenia zagadnień zawodowych i osobistych. Nie przewidziano jednak aktu, na poziomie wiążącej legislacji, który problematykę osób starszych regulowałby kompleksowo.

3.2. Europejska strategia na rzecz osób starszych

Prace nad Europejską strategią na rzecz osób starszych zainicjowało opublikowanie przez Komisję Europejską zielonej księgi⁶³. Zakładała ona, że okres starości jest okresem, do którego człowiek przygotowuje się przez całe życie, dlatego powinien zrobić to dobrze. Podkreślono również, że mieszkańcy kontynentu europejskiego mają najwyższą średnią długość życia w porównaniu z mieszkańcami pozostałych kontynentów, i wskazano, że będzie się ona nadal podwyższała. Taki trend ma wpływ na funkcjonowanie społeczeństw, wzrost gospodarczy, stabilność fiskalną, zdrowie i opiekę długoterminową, dobrostan oraz spójność społeczną.

W perspektywie nadchodzących zmian w księdze zawarto kilka postulatów odnoszących się do polityki Unii Europejskiej oraz polityk realizowanych przez poszczególne państwa członkowskie. Po pierwsze zwrócono uwagę na potrzebę zdrowego i aktywnego starzenia się. Ma ona zostać osiągnięta poprzez kształcenie i szkolenie się w okresie całego życia oraz wyrównanie szans w dostępie do edukacji na kontynencie. Po drugie wskazano na zwiększenie się siły roboczej, co wynika z dłuższego życia zawodowego. Stanowić to będzie pewne remedium na nadchodzący kryzys demograficzny związany ze spadkiem liczby ludności dotychczas uznawanej za tę w wieku produkcyjnym. Po trzecie podkreślono lepsze

⁶⁰ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lipca 2021 r. w sprawie starzenia się Starego Kontynentu – możliwości i wyzwania po roku 2020 związane z polityką dotyczącą starzenia się społeczeństwa, C 99/122, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021IP0347>, (dostęp: 14.11.2023).

⁶¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 września 2010 r. w sprawie roli kobiet w starzejącym się społeczeństwie (2009/2205 (INI)) (2011/C 308 E/08), Dz. Urz. UE C z dnia 20.10.2011 r.

⁶² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2018 r. w sprawie usług opieki w UE na rzecz poprawy sytuacji w zakresie równouprawnienia płci (2018/2077(INI)) (2020/C 363/12), L 363/80, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IP0464&from=EN>, (dostęp: 14.11.2023).

⁶³ Zielona księga w sprawie starzenia się społeczeństw. Wspieranie solidarności i odpowiedzialności między pokoleniami, COM/2021/50, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021DC0050>, (dostęp: 14.11.2023).

wykorzystanie życia zawodowego, pozwalające na przedłużenie aktywności zawodowej osób starszych, i ich specyficzne potrzeby. W kontekście istotności wzrostu produktywności pojawia się też termin „srebrna gospodarka” odnoszący się „do ogólnego przesunięcia popytu na produkty i usługi, które odzwierciedla szczególne potrzeby i preferencje osób starszych”⁶⁴. Konsekwencją tego rozwoju będzie wzrost aktywności w takich sferach gospodarki jak: turystyka, inteligentne domy wspierające niezależne życie, technologie wspomagające, dostępne produkty i usługi, robotyka usługowa, wellness, kosmetyki i moda, bezpieczeństwo, kultura, mobilność i zautomatyzowana mobilność oraz bankowość⁶⁵. Szanse na rozwój mają również sektory naukowy i medyczny. Po czwarte uznano, że należy podjąć refleksję nad zmianami w ramach systemu emerytalnego. Z jednej strony powinny one pozwolić na przedłużenie życia zawodowego, a z drugiej przeciwdziałać ubóstwu osób starszych. Wreszcie, po piąte, zwrócono uwagę na zaspokajanie potrzeb w zakresie zdrowia i opieki starzejącego się społeczeństwa. W tym aspekcie szczególnie istotne wydaje się zaspokajanie potrzeb w zakresie zdrowia i opieki długoterminowej, odpowiedniego i zrównanego regionalnie dostępu do infrastruktury oraz solidarności międzypokoleniowej.

⁶⁴ Tamże, s. 9.

⁶⁵ Tamże.

IV. Prawa osób starszych w świetle prac Światowej Organizacji Zdrowia

W debatę na temat praw osób starszych i polepszenia ich sytuacji, szczególnie zdrowotnej, angażuje się również Światowa Organizacja Zdrowia (WHO). Działania przez nią podejmowane zakładają szeroką współpracę z państwami członkowskimi, agencjami ONZ oraz zainteresowanymi stronami, w tym również z sektora pozarządowego. Głównym aspektem, na jaki zwraca się uwagę, jest „zdrowe starzenie”. Definiowane jest ono „jako rozwój i utrzymanie zdolności funkcjonalnych, które umożliwiają dobre samopoczucie w starszym wieku”⁶⁶. Przy czym „zdolność funkcjonalna” jest rozumiana jako „wewnętrzne możliwości jednostki (tj. zdolności fizyczne i psychiczne jednostki), środowisko, w którym ona żyje (rozumiane w najszerszym znaczeniu, obejmującym środowisko fizyczne, społeczne i polityczne), oraz interakcje między nimi”⁶⁷. Aby w sposób właściwy zająć się powyższą problematyką, WHO zdecydowała się podjąć działania w czterech podstawowych obszarach odnoszących się do:

- zmiany sposobu, w jaki myślimy, czujemy i postępujemy w obliczu wieku i starzenia się;
- zapewnienia, że społeczności wspierają zdolności osób starszych;
- zapewnienia skoncentrowanej na osobie, zintegrowanej opieki i podstawowych usług zdrowotnych dostosowanych do potrzeb osób starszych;
- zapewnienia osobom starszym, które tego potrzebują, dostępu do opieki długoterminowej⁶⁸.

Celem faktycznej realizacji założeń WHO bazuje na trzech podstawowych dokumentach dotyczących starzenia się społeczeństw; są to: raport na temat wielosektorowego działania na rzecz podejścia do zdrowego starzenia się uwzględniającego cały cykl życia stanowiący projekt globalnej strategii i planu działania w sprawie starzenia się i zdrowia; raport na temat globalnej strategii i planu działania w sprawie starzenia się i zdrowia na lata 2016–2020 oraz dokument strategiczny Dekada zdrowego starzenia się 2020–2030.

⁶⁶ World Health Organization, *Ageing*, https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_3, (dostęp: 14.11.2023).

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

4.1. Wczesne prace WHO

4.1.1. Polityka w zakresie aktywnego starzenia się

Opublikowany w 2002 roku dokument *Aktywne starzenie się: ramy polityki* wywarł istotny wpływ na pracę WHO. Zdefiniowano w nim aktywne starzenie się jako „proces optymalizacji możliwości w zakresie zdrowia, uczestnictwa i bezpieczeństwa w celu poprawy jakości życia w miarę starzenia się ludzi”. Podkreślono potrzebę działań w wielu sektorach i skupiono się na zapewnieniu, że „osoby starsze pozostaną zasobem dla swoich rodzin, społeczności i gospodarek”⁶⁹. Wskazano również na kluczowe czynniki, które warunkują aktywne starzenie się. Zaliczono do nich:

- czynniki związane z systemami opieki zdrowotnej i społecznej,
- czynniki behawioralne,
- czynniki związane z czynnikami osobistymi,
- czynniki związane ze środowiskiem fizycznym,
- czynniki związane ze środowiskiem społecznym,
- czynniki ekonomiczne⁷⁰.

W treści opracowania zwrócono także uwagę na podstawowe wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństw. Do wyzwań tych zaliczono podwójne obciążenie chorobami, zwiększone ryzyko niepełnosprawności, zapewnienie opieki starzejącym się społeczeństwom, feminizację starzenia się, etykę i nierówności, ekonomiczne aspekty starzenia się społeczeństwa oraz tworzenie nowego paradygmatu, polegającego na zmianie sposobu postrzegania osób starszych tylko jako osób zależnych.

Za konieczne do realizacji planu działania uznano opracowanie wielosektorowych polityk wpływających na zdrowie i uczestnictwo osób starszych w starzejących się społeczeństwach, i to takie uczestnictwo, w którym jednostki będą miały zapewnione odpowiednie bezpieczeństwo i ochronę. Za istotną uznano także współpracę między WHO, ONZ oraz innymi agencjami. Dostrzeżono potrzebę podejmowania działań na różnych poziomach, nie tylko uniwersalnym, ale również w systemach regionalnych i krajowych, i zadbania o ich komplementarność. Jednocześnie podkreślono, że to właśnie systemy regionalne i krajowe odegrają tutaj największą rolę.

⁶⁹ Active Ageing A Policy Framework, World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing, Madrid, Spain, April 2002, s. 12, <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

⁷⁰ Tamże, s. 19–32.

4.1.2. Starzenie się i zdrowie

Kolejną z inicjatyw podjętych przez WHO był raport na temat starzenia się i zdrowia⁷¹. W dokumencie tym w sposób kompleksowy dokonano identyfikacji podstawowych problemów, które dotyczą osób starszych. W pierwszej kolejności zwrócono uwagę na wyzwania, jakim muszą stawić czoło polityki skupiające się na osobach starszych. Do wyzwań tych zaliczono różnorodność osób w starszym wieku, nierówności, stereotypy oraz zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwach, dotyczące chociażby zamieszkiwania członków rodzin z osobami starszymi czy samej pozycji osób starszych w społeczeństwie. Odniesiono się także do zjawiska ageizmu i wskazano jego definicję, ujmując je za Butlerem, jako „stereotypizację i dyskryminację jednostek lub grup ze względu na ich wiek”. Wskazano, że może on mieć miejsce w wielu formach, m.in. funkcjonować w postaci uprzedzeń, praktyk dyskryminacyjnych lub polityk i praktyk instytucjonalnych, które utrwalają stereotypowe przekonania⁷².

W raporcie skupiono się również na aspektach związanych z tym, jakie znaczenie ma zdrowie dla osób starszych, oraz podjęto temat opracowania strategii w zakresie zdrowia publicznego, która osobom tym by służyła. Odniesiono się do istniejących trendów i priorytetów zdrowotnych dotyczących osób w starszym wieku, opisano też stan zdrowia osób starszych i problemy zdrowotne, jakie najczęściej ich dotyczą. Przygotowano także charakterystyki kluczowych zachowań, które mają wpływ na starzenie się, wskazując na aktywność fizyczną, odżywianie czy czynniki środowiskowe. Analizie poddano również system opieki zdrowotnej, szczególnie opieki długoterminowej.

Opracowanie kończą postulaty odnoszące się do działań, które powinny zostać podjęte w pierwszej kolejności. W szczególności zwraca się tutaj uwagę na konieczność dostosowania systemów opieki zdrowotnej do potrzeb starszych populacji poprzez zapewnienie dostępu do usług skoncentrowanych na osobie starszej oraz odpowiednio wyszkolonej kadry medycznej. Po drugie podkreślono wagę rozwijania opieki długoterminowej, która miałaby mieć postać systemową, opartą o wykwalifikowaną w tym kierunku kadre oraz zapewniającą usługi długoterminowe najwyższej jakości. Po trzecie wskazano na potrzebę zapewnienia osobom starszym starzenia się w przyjaznym środowisku. Powinno ono być wolne od zjawiska dyskryminacji ze względu na wiek, zapewniać autonomię jednostkom oraz wspierać ideę zdrowego starzenia się. Wreszcie, po czwarte, cały system związany ze zdrowiem w starszym wieku powinien podlegać badaniu i monitorowaniu. W tym zakresie należy się podjąć działania na rzecz lepszego zrozumienia stanu zdrowia i potrzeb osób starszych oraz tego,

⁷¹ World Health Organization, World Report on Ageing and Health, Geneva 2015, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1, (dostęp: 14.11.2023).

⁷² R.N. Butler, *Ageism: A Foreword*, „Journal of Social Issues” 1980, nr 36, s. 8–11, <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1980.tb02018.x>, (dostęp: 14.11.2023).

w jakim stopniu te potrzeby są zaspokajane. Należy również zadbać o lepsze zrozumienie tego, jak przebiega zdrowe starzenie się oraz co zrobić, by przebieg tego procesu poprawić.

4.2. Współczesne prace WHO

4.2.1. Wielosektorowe działania na rzecz podejścia do zdrowego starzenia się

Pierwsze bardziej systemowe prace związane ze starzeniem się społeczeństw WHO podjęła wraz z przedstawieniem raportu na temat wielosektorowego działania na rzecz podejścia do zdrowego starzenia się uwzględniającego cały cykl życia stanowiącego projekt globalnej strategii i planu działania w sprawie starzenia się i zdrowia⁷³. Dokument nawiązywał do wcześniejszych prac WHO, w szczególności raportu z 2015 roku, oraz do celów zrównoważonego rozwoju Narodów Zjednoczonych. W raporcie tym wskazano, że problemy zdrowotne w starszym wieku mają swoje źródło głównie w chorobach przewlekłych, z których wielu można zapobiec lub opóźnić ich występowanie. Podkreślono duże znaczenie aktywności fizycznej oraz prawidłowego odżywiania.

Efektem opracowania tego dokumentu było przyjęcie Globalnej strategii i planu działania w sprawie starzenia się i zdrowia na lata 2016–2020⁷⁴. Znalazły się w nim cele strategiczne, które miała realizować strategia, oraz sposoby ich realizacji. Do celów strategicznych zaliczono:

- zaangażowanie w działania na rzecz zdrowego starzenia się w każdym kraju,
- tworzenie środowisk przyjaznych osobom starszym,
- dostosowanie systemów opieki zdrowotnej do potrzeb starszych populacji,
- rozwój zrównoważonych i sprawiedliwych systemów zapewnienia opieki długoterminowej (domy rodzinne, społeczności i instytucje),
- poprawę pomiarów, monitorowania i badań nad zdrowym starzeniem się.

W ramach pierwszego celu strategicznego uznano za istotne utworzenie krajowych ram działań na rzecz zdrowego starzenia się. Potrzeba ta wynika z konieczności zaangażowania w działania na rzecz osób starszych poza rządami państw także organizacji pozarządowych, podmiotów prywatnych i społeczeństwa obywatelskiego. Skuteczność w zakresie tworzenia ram wymaga również zaangażowania legislacyjnego, a to może być efektywnie zrealizowane jedynie na poziomie krajowym. W następnej kolejności wskazano na konieczność wzmocnienia krajowych zdolności do formułowania polityki opartej na faktach, czyli takiej, która

⁷³ Multisectoral Action for a Life Course Approach to Healthy Ageing: Draft Global Strategy and Plan of Action on Ageing and Health Report by the Secretariat, 22 April 2016, A69/17, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/252671/A69_17-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (dostęp: 14.11.2023).

⁷⁴ The Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health 2016–2020: Towards a World in Which Everyone Can Live a Long and Healthy Life, 69 World Health Assembly, WHA69.3, 28 May 2016, https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_R3-en.pdf?ua=1, (dostęp: 14.11.2023).

odwoływałyby się do rzetelnych informacji i wyników badań nad starzeniem się i zdrowiem. W ramach pierwszego celu zwrócono także uwagę na potrzebę zwalczania dyskryminacji ze względu na wiek i zmiany rozumienia procesów starzenia się w kontekście zdrowia. Tu za szczególnie ważne uznano stworzenie na poziomie instytucjonalnym przepisów, które chroniłyby przed dyskryminacją ze względu na wiek, oraz sporządzenie przeglądu przepisów już obowiązujących pod kątem ich uchylecia lub zmiany, gdyby sprzyjały dyskryminacji osób starszych.

W ramach drugiego celu strategicznego zdecydowano o tworzeniu, i to w różnych kontekstach, środowiska przyjaznego starzeniu. Wskazano, że należy podjąć działania na rzecz wspierania autonomii osób starszych jako tej, która ma wpływ na godność, integralność, wolność i niezależność. Osoby starsze muszą mieć możliwość decydowania i dokonywania wyborów, chociażby w kwestii miejsca zamieszkania, spędzania czasu czy nawiązywania relacji. Zwrócono też uwagę na konieczność zaangażowania osób starszych w budowanie społeczeństw i zachęcenie ich do aktywności na rzecz przyszłych pokoleń. Podkreślono wreszcie potrzebę promowania wielosektorowych działań w stosunku do osób starszych. Tylko takie działania, które uwzględniać będą kilka aspektów życia społecznego, mają szansę na osiągnięcie sukcesu.

Realizacja trzeciego celu strategicznego dotyczącego dostosowywania systemów zdrowia do starszej populacji powinna się opierać na koordynacji między usługodawcą, miejscem i czasem świadczenia usług dla osób starszych. Zdarzają się sytuacje, w których świadczenia są oferowane, ale osoby starsze mają problem z dostępem do nich, np. z uwagi na ograniczone możliwości transportowe, bariery kosztowe lub zwykłą dyskryminację ze względu na wiek. W tym zakresie należy podjąć działania na trzech płaszczyznach. Po pierwsze lepiej ukierunkować systemy opieki zdrowotnej, biorąc pod uwagę ich wewnętrzne możliwości. Istotnym aspektem będzie tutaj rzetelne gromadzenie informacji o potrzebach świadczeniobiorców i ustalenie, w jaki sposób je zaspokoić. Po drugie konieczne jest zapewnienie przystępnego cenowo dostępu do wysokiej jakości zintegrowanej opieki klinicznej skoncentrowanej na osobach starszych. W ramach tego zadania należy opracowywać kompleksowe plany opieki, które będą realizowane przez odpowiednio wykwalifikowany personel, wysoce wyspecjalizowany w zakresie geriatry. Po trzecie należy zapewnić odpowiednio przeszkoloną i właściwie zarządzaną siłę roboczą w służbie zdrowia. W tym zakresie szczególnie ważne jest powoływanie zespołów multidyscyplinarnych.

Czwarty cel strategiczny obejmuje zrównoważony rozwój opieki długoterminowej. Opieka ta jest konieczna, i nadal będzie, dla wielu osób, które stracą zdolność do wykonywania pracy. Z drugiej strony wskazuje się na spadek liczby młodych osób mogących to wsparcie pośrednio lub bezpośrednio zapewniać. Tym samym konieczne jest stworzenie systemu opieki długoterminowej, którą będzie można świadczyć w domu, w społecznościach lub w instytucjach. System ten musi być zrównoważony i sprawiedliwy, opierać się na likwidacji

barier, zapewniać osobom starszym możliwość funkcjonowania w odpowiednim dla nich miejscu, a do tego umożliwiać utrzymywanie kontaktu ze swoją społecznością i angażowanie się w życie społeczne. Drugi aspekt dotyczy stworzenia zaplecza opiekunów i systemu wsparcia dla nich. Takie osoby będą musiały mieć odpowiednie kwalifikacje i szkolenia oraz wykazywać się wyjątkowym profesjonalizmem. Co istotne, mają funkcjonować niezależnie od opiekunów, jakimi są członkowie rodzin. Z tego powodu rodzi się potrzeba wypracowania dla takich zewnętrznych opiekunów odpowiedniego statusu oraz systemu motywowania i wynagradzania. Trzecim aspektem w ramach tego celu jest zapewnienie jakości opieki długoterminowej. Aby to osiągnąć, należy zintegrować opiekę na wielu płaszczyznach: w różnych zawodach i środowiskach, a także usługach dostosowanych do konkretnego stanu zdrowia osoby starszej i opieki, jakiej wymaga. Podkreśla się też konieczność włączenia w system innowacyjnych technologii, które umożliwią koordynację, monitorowanie i wspieranie działań, przy jednoczesnym zachowaniu kontroli oraz zapewnieniu określonych standardów wynikających z poszanowania praw osoby z nich korzystającej.

Piąty z celów strategicznych odnosił się do poprawy pomiarów, monitorowania oraz badań na rzecz zdrowego starzenia się. W tym miejscu sformułowano szereg pytań, na które wciąż należy udzielić odpowiedzi. Wskazano takie zapytania jak:

- Jakie są potrzeby i preferencje osób starszych? Jak bardzo są one różnorodne? Jakie są rezultaty zdrowego starzenia się, które ludzie cenią i chcą, aby społeczeństwa wniosły do nich swój wkład?
- Jakie są obecne wzorce zdrowego starzenia się? Czy wzrost średniej długości życia jest powiązany z dodatkowymi latami zdrowia?
- Jakie są determinanty długiego i zdrowego życia, w tym determinanty strukturalne, biologiczne, społeczne, indywidualne lub systemowe? Na przykład: jakie cechy środowiska mają wpływ na wyniki zdrowego starzenia się? Jakie osiągnięcia biologiczne lub komórkowe można udostępnić i zastosować dla jak najszerszego grona ludzi, a zwłaszcza dla osób o najmniejszych zasobach?
- Jakie są obecne potrzeby osób starszych w zakresie opieki zdrowotnej i opieki długoterminowej i czy są one odpowiednio zaspokajane? Skąd wiemy, czy ktoś zachował swoją autonomię?
- Jak należy mierzyć różnice w zdrowym starzeniu się, zwłaszcza różnice istotne dla polityki i działań?
- Czy nierówności rosną, czy maleją? Jakie nierówności są nierównościami w każdym kontekście?
- Które interwencje poprawiają trajektorie zdrowego starzenia się oraz w jakich kontekstach i podgrupach populacji się sprawdzają?
- Czy poprawia się dostępność, skuteczność i zasięg tych interwencji?
- Jaki jest właściwy czas i jaka kolejność tych interwencji w różnych kontekstach?

- W jaki sposób można ulepszyć podejścia do badań klinicznych, aby generować informacje na temat skuteczności i opłacalności terapii u osób starszych lub osób z chorobami współistniejącymi?
- Jakie są cechy środowiska przyjaznego osobom starszym? Które interwencje skutecznie przyczyniają się do tworzenia środowisk bardziej przyjaznych osobom starszym?
- Jaki jest ekonomiczny i inny wkład osób starszych? Jakie są całkowite koszty utraty sprawności funkcjonalnej w starszym wieku dla osoby starszej, jej rodziny i społeczności? Jaki jest zwrot z inwestycji w służbę zdrowia, opiekę społeczną i inne formy ochrony socjalnej osób starszych?
- Jakie są najlepsze i najbardziej zrównoważone inwestycje wspierające zdrowe starzenie się na przestrzeni całego życia?⁷⁵

Odpowiedzi na wskazane pytania wymagają daleko idącego współdziałania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Przede wszystkim w ramach tego działania muszą zostać podjęte uzgodnienia w zakresie pomiaru, analizy, opisu i monitorowania zdrowego starzenia się. Przy czym monitoring ten musi się odbywać z uwzględnieniem wartości i priorytetów oraz z udziałem osób starszych i innych interesariuszy. Po drugie konieczne jest wzmocnienie potencjału nadawczego i zachęty do tworzenia innowacji, a także wymiany wiedzy i transferu technologii oraz przyciągania zasobów ludzkich, instytucjonalnych i finansowych. Za niezbędne uznaje się również wykreowanie priorytetów badawczych. Trzeci aspekt w ramach tego celu ma obejmować badania i syntezę dowodów dotyczących zdrowego starzenia się. Chodzi tutaj przede wszystkim o zapewnienie skutecznej i trwałej reakcji zdrowia publicznego na starzenie się społeczeństwa. Należy też poprawić badania kliniczne nad typowymi dla starszego wieku schorzeniami, m.in. zaburzeniami układu mięśniowo-szkieletowego, zaburzeniami czucia czy chorobami układu krążenia, oraz czynnikami ryzyka, takimi jak: nadciśnienie i cukrzyca, zaburzenia psychiczne, demencja i zaburzenia funkcji poznawczych, upadki, nowotwory i zespoły geriatryczne. Badania te muszą uwzględniać fizjologiczne różnice między płciami oraz wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia u osób starszych jednostek wielochorobowych.

W ramach dokumentu dotyczącego działań wielosektorowych przygotowano również szczegółowy plan obejmujący inicjatywy w ramach każdego z celów. Plan ten wskazuje, jakie działania muszą być podjęte na odpowiednim poziomie, by zrealizować konkretny cel. Do podmiotów zaangażowanych w te czynności zalicza się państwa członkowskie WHO, samą WHO i inne organy systemu Narodów Zjednoczonych, a także partnerów krajowych i międzynarodowych.

⁷⁵ Multisectoral Action for a Life Course Approach to Healthy Ageing..., dz. cyt., s. 20-21.

4.2.2. Dekada zdrowego starzenia się

Drugim istotnym dokumentem przygotowanym w ramach WHO i wciąż pozostającym w realizacji dotyczy inicjatywy, którą jest dekada zdrowego starzenia się. Obejmuje ona lata 2020–2030⁷⁶. Dokument odnoszący się do powstania tego projektu stanowi globalną strategię WHO w sprawie starzenia się i zdrowia, która została oparta na Madryckim międzynarodowym planie działania na rzecz osób starszych Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz jest dostosowana zarówno do harmonogramu Agendy Narodów Zjednoczonych na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, jak i samych celów zrównoważonego rozwoju. Założeniem inicjatywy jest podjęcie wspólnych działań na rzecz poprawy życia osób starszych, ich rodzin i społeczności. W związku z tym przygotowano raport wskazujący na jej realizację w latach 2021–2023⁷⁷ i mający na celu przedstawienie doświadczeń podczas pierwszych lat realizacji inicjatywy. Identyfikuje on cztery główne zmiany.

Po pierwsze jest to zmiana sposobu myślenia, odczuwania i działania w kontekście wieku i starzenia się osób. Wskazuje się tutaj na rosnącą tendencję do tworzenia ustawodawstwa zapobiegającego dyskryminacji ze względu na wiek, a także podejmowania się inicjatyw promujących prawa osób starszych. Działania obejmują też konkretne środki prawne, administracyjne i inne skuteczne metody ochrony osób starszych, które padły ofiarą dyskryminacji, np. w Finlandii powołano Rzecznika Praw Obywatelskich ds. Osób Starszych.

Po drugie wskazano, że społeczności zapewniają osobom starszym wsparcie w codziennym funkcjonowaniu. Państwa coraz częściej mają programy, których celem jest wspieranie działań WHO. Miasta i społeczności dążą do tego, by być miastami i społecznościami przyjaznymi osobom starszym, w szczególności w zakresie dostępu do transportu.

Po trzecie coraz powszechniejsze są działania zapewniające zintegrowaną opiekę skoncentrowaną na osobach starszych oraz mające na celu zagwarantowanie im dostępności do pełnego zakresu usług opieki zdrowotnej. W raporcie wskazano na projekty pilotażowe pozwalające na objęcie osób starszych zintegrowanym systemem opieki zdrowotnej. Do takich inicjatyw zaliczono szkolenia kadry czy podejmowanie tematów dotychczas zaniebdywanych, a istotnych ze zdrowotnego punktu widzenia, np. utworzenie w Nowej Zelandii centrum, w którym nauczane są osoby z demencją, i przygotowanie Karty praw seksualnych osób starszych w Wielkiej Brytanii.

Po czwarte poruszono kwestię zapewnienia dostępu do opieki długoterminowej osobom starszym. W tym aspekcie zwrócono uwagę na podejmowanie inicjatyw krajowych oraz regionalnych, takich jak przyjęta przez Komisję Europejską Europejska strategia opieki na

⁷⁶ Decade of Healthy Ageing 2020–2030, WHA73(12), 3 August 2020, [https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA73/A73\(12\)-en.pdf](https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA73/A73(12)-en.pdf), (dostęp: 14.11.2023).

⁷⁷ World Health Organization, Progress Report on the United Nations Decade of Healthy Ageing, 2021–2023, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/374192/9789240079694-eng.pdf?sequence=1>, (dostęp: 14.11.2023).

2022 rok. W raporcie wskazano, że około 60% państw ma programy wsparcia dla opiekunów osób starszych, ale poziom ten jest zróżnicowany i w biedniejszych regionach nadal zbyt niski. W odniesieniu do samej kadry wskazuje się na możliwości angażowania seniorów w opiekę nad starszymi, m.in. emerytowanych pielęgniarek.

V. Prawa osób starszych w świetle prac Międzynarodowej Organizacji Pracy

5.1. Działania badawcze MOP skierowane do osób starszych

Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) podejmuje tematykę osób starszych w ramach swoich inicjatyw badawczych. Nie ma natomiast tendencji do przyjmowania poświęconych temu zjawisku aktów prawnych, co nie oznacza, że część przyjętych przez MOP konwencji nie może mieć do osób starszych zastosowania. Do inicjatyw badawczych, które podjęła ta organizacja, zaliczyć możemy następujące opracowania:

- *Praca w starszym wieku i bezpieczeństwo dochodów w krajach o średnich dochodach: porównanie przypadków (Old Age Work and Income Security in Middle Income Countries: Comparing the Cases)*, Carla Henry i Matias Golman⁷⁸,
- *Opieka długoterminowa w kontekście starzenia się społeczeństwa: podejście oparte na prawach do powszechnego ubezpieczenia (Long-term Care in the Context of Population Ageing: a Rights-based Approach to Universal Coverage)*, Lou Tessiera, Nathalie De Wulf i Yuta Momose⁷⁹.

5.2. Działania prawodawcze MOP

MOP przyjęła również jedną Rekomendację dotyczącą pracowników starszych⁸⁰. W jej treści wskazano, że problemy pracowników starszych muszą być rozwiązywane

w kontekście ogólnej i dobrze wyważonej strategii na rzecz pełnego zatrudnienia oraz na poziomie przedsiębiorstwa, całościowej i dobrze wyważonej polityki społecznej, z należytym uwzględnieniem wszystkich grup ludności, zapewniając w ten sposób, że problemy związane z zatrudnieniem nie będą przenoszone z jednej grupy na drugą⁸¹.

⁷⁸ C. Henry, M. Golman, *Old Age Work and Income Security in Middle Income Countries: Comparing the Cases*, <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wpo34/index.html>, (dostęp: 14.11.2023).

⁷⁹ L. Tessiera, N. De Wulf, Y. Momose, *Long-term Care in the Context of Population Ageing: a Rights-based Approach to Universal Coverage*, <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wpo82/index.html>, (dostęp: 14.11.2023).

⁸⁰ Older Workers Recommendation, 1980 (No. 162), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162#:~:text=Older%20workers%20who%20are%20fit,rate%20taking%20account%20of%20the, (dostęp: 14.11.2023).

⁸¹ Tamże.

Rekomendacja obejmuje cztery elementy: równość szans i równe traktowanie, ochronę, przygotowanie i dostęp do emerytury oraz samą implementację jej założeń.

W zakresie pierwszego elementu zwraca ona uwagę na potrzebę zapewnienia przez państwa członkowskie równości szans i traktowania pracowników niezależnie od ich wieku, co ma być zatwierdzone w ramach przepisów ustawowych i wykonawczych. W tworzeniu tych aktów mają brać udział przedstawiciele pracowników i pracodawców. Wskazuje się również, że starszym pracownikom powinny być zagwarantowane równe szanse i traktowanie. Obejmować one powinny następujący zakres:

- dostęp do usług poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy;
- dostęp, biorąc pod uwagę ich osobiste umiejętności, doświadczenie i kwalifikacje, do:
 - wybranego przez nich zatrudnienia zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym: z zastrzeżeniem, że w wyjątkowych przypadkach można ustalić ograniczenia wiekowe ze względu na szczególne wymagania, warunki lub zasady niektórych rodzajów zatrudnienia;
 - zaplecza doszkolenia zawodowego, w szczególności doksztalcania i przekwalifikowania;
 - płatnego urlopu edukacyjnego, w szczególności w celu szkolenia i edukacji związkowej;
 - awansu i uprawnień do podziału zadań;
- bezpieczeństwo zatrudnienia, z zastrzeżeniem prawa krajowego i praktyki dotyczącej rozwiązania stosunku pracy oraz z zastrzeżeniem uwzględnienia analiz, o których mowa w ust. 22 niniejszego zalecenia [analizy dotyczą przepisów prawnych nakazujących rozwiązanie stosunku pracy w określonym wieku – A.W.D.];
- wynagrodzenie za pracę o jednakowej wartości;
- środki zabezpieczenia społecznego i świadczenia socjalne;
- warunki pracy, w tym środki bezpieczeństwa i higieny pracy;
- dostęp do mieszkań, usług socjalnych i instytucji zdrowotnych, w szczególności gdy dostęp ten jest związany z działalnością zawodową lub zatrudnieniem⁸².

Korzystanie z tych uprawnień powinno być zabezpieczone istnieniem systemu składania skarg przez starszych pracowników.

W zakresie ochrony wymagane jest zapewnienie poprawy warunków pracy i środowiska pracy, jak również podjęcie działań, które pozwoliłyby pracownikom starszym na kontynuowanie zatrudnienia. Ochrona powinna też uwzględniać element badań nad rodzajami działalności zawodowej, które przyspieszają proces starzenia się oraz w ramach których pracownikom starszym jest trudniej się przystosować. W przypadku gdy zostanie wykazane, że trudności adaptacyjne starszych pracowników wynikają głównie z ich wieku, należy podjąć działania, aby:

- zaradzić warunkom pracy i środowisku pracy, które mogą przyspieszać proces starzenia się;
- modyfikować formy organizacji i czasu pracy, które powodują stres lub nadmierne tempo pracy w stosunku do możliwości zainteresowanych pracowników, w szczególności poprzez ograniczenie godzin nadliczbowych;

⁸² Tamże.

- dostosować pracę i jej zakres do pracownika, korzystając ze wszystkich dostępnych środków technicznych, a w szczególności zasad ergonomii, tak aby chronić zdrowie, zapobiegać wypadkom i utrzymywać zdolność do pracy;
- zapewnić bardziej systematyczny nadzór nad stanem zdrowia pracowników;
- zapewnić taki nadzór w miejscu pracy, jaki jest odpowiedni dla ochrony bezpieczeństwa i zdrowia pracowników⁸³.

W ramach wskazanych działań można podjąć następujące środki: skrócenie czasu pracy starszych pracowników, o ile są zatrudnieni przy pracach uciążliwych, niebezpiecznych czy szkodliwych; stopniowe zmniejszanie wymiaru czasu pracy w okresie przedemerytalnym; zwiększenie wymiaru urlopu; uelastycznienie zatrudnienia i czasu pracy; ograniczenie pracy zmianowej. Warto podkreślić, że ewentualne zmiany nie powinny mieć wpływu na wysokość wynagrodzenia pracowników. Aby to osiągnąć, można uzależnić je od doświadczenia lub przenieść starszego pracownika do pracy opłacanej za wyniki. Należy podjąć również działania umożliwiające ułatwianie przekwalifikowania się do innych branż, udzielanie pomocy w zapewnieniu nowego zatrudnienia lub w zagwarantowaniu odpowiedniej ochrony osiągniętych dochodów.

Rekomendacja zakłada też konieczność zapewnienia stopniowego odchodzenia od życia zawodowego do emerytury, a także uelastycznienie wieku uprawniającego do przejścia na nią. W przypadku gdy pracownicy starsi będą mieli stopniowo zmniejszane godziny pracy, a co za tym idzie – wynagrodzenie, należy zadbać o stosowną rekompensatę przy obliczaniu wysokości emerytury z tytułu tej obniżki. Uelastycznieniu powinny również ulec formy świadczeń dla pracowników starszych, którzy przed przejściem na emeryturę z różnych względów nie pozostawali w stosunku pracy i nie osiągnęli dochodów. Postuluje się także o stworzenie programów przygotowujących do emerytury, które należy realizować przy udziale reprezentatywnych organizacji pracodawców i pracowników oraz innych zainteresowanych organów. Programy te powinny umożliwić ich adresatom planowanie swojej emerytury i przystosowanie się do nowej sytuacji poprzez wskazanie informacji na temat spodziewanych dochodów, statusu podatkowego, dostępnych sposobów wsparcia, możliwości i warunków kontynuowania działalności zawodowej, procesu starzenia się i środków ten proces łagodzących, wykorzystania czasu wolnego oraz dostępnych dla starszych osób placówek edukacyjnych.

⁸³ Tamże.

5.3. Podsumowanie działań MOP

W zaleceniu wskazano, że powinno być ono wdrażane etapowo, tak by umożliwić dostosowanie się działania systemu pracy i systemu emerytalnego do nowych wyzwań. Jeśli wziąć pod uwagę, że rekomendacja została przygotowana w 1980 roku, trzeba stwierdzić, że niestety w niektórych przypadkach doszło do wieloletnich zaniedbań oraz zaległości. W szczególności podkreślić należy, że systemy emerytalne i systemy zatrudnienia nie charakteryzują się wystarczającą elastycznością oraz że wiele gałęzi gospodarki nie jest przygotowanych na chęć kontynuowania zatrudnienia przez osoby starsze. W tym zakresie konieczne byłoby stworzenie zachęt dla pracodawców i uruchomienie środków pozwalających na przystosowanie stanowisk pracy.

VI. Wnioski

Kwestia opieki nad osobami starszymi w kontekście starzejącego się społeczeństwa nabiera obecnie coraz szerszej perspektywy, jeśli chodzi o refleksję podmiotów międzynarodowych. Paradoksalnie wiele z nich – chociażby ONZ czy MOP – rozpoczęły swoje prace bardzo wcześnie. Przez lata pozostawały jednak one niejako niezauważone, a przynajmniej wydaje się, że nie przywiązywano dostatecznej wagi do znaczenia zagadnień, jakie w ich ramach zostały podjęte.

Podczas analizy przytoczonych prac organizacji międzynarodowych oraz przygotowanych przez nie dokumentów można dostrzec pewną powtarzalność dróg refleksji. Zwraca się uwagę na ogólny trend starzenia się społeczeństw, a jednocześnie na zachowanie przez ich członków większej aktywności. Zbliżone są także postulaty w zakresie niektórych działań, takich jak konieczność objęcia członków społeczeństwa opieką długoterminową. Powtarza się, że osoby starsze często są ofiarami dyskryminacji i naruszania ich praw, również w wyniku przynależności do innych grup wrażliwych związanych np. z niepełnosprawnością, płcią czy bezdomnością. Duże znaczenie przywiązuje się też do monitorowania przestrzegania praw osób starszych. Należy jednak zaznaczyć, że na im niższym szczeblu jest ono prowadzone, tym lepsze przynosi efekty. Dzięki temu monitoring może uwzględniać specyfikę danego regionu czy państwa. W konsekwencji pozwala to na opracowanie bardziej efektywnych rozwiązań.

Aby podejmowane działania okazały się skuteczne, będą wymagać zapewnienia efektywności opracowanym już strategiom, np. Globalnej strategii i planu działania w sprawie starzenia się i zdrowia na lata 2016–2020. Dokumenty strategiczne innych organizacji powinny być ze sobą zgodne. Szczególne znaczenie mogą mieć te dokumenty, które powstają pod auspicjami takich organizacji jak UE⁸⁴, gdyż poza sferą programową dysponują jednocześnie efektywnymi mechanizmami prawnymi gwarantującymi ich realizację.

Duże znaczenie przywiązuje się również do tego, by osoby starsze pozostawały w ich własnym środowisku, zarówno jeśli chodzi o otoczenie rodzinne, jak i przestrzenno-instytucjonalne.

⁸⁴ Na tę potrzebę wskazuje chociażby Opinion European Economic and Social Committee, European Strategy for Older Persons (Exploratory Opinion at the Request of the Spanish Presidency), <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-strategy-older-persons>, (dostęp: 14.11.2023).

Osoby najbliższe są w sposób naturalny uznawane za najbardziej odpowiednie do zaangażowania się w opiekę. Jednocześnie nie może być to dla nich zbyt obciążające, dlatego właśnie uznaje się za ważne stworzenie odpowiednich mechanizmów wsparcia najbliższych, tak by byli oni w stanie zajmować się członkami swoich rodzin.

Należy także rozważyć potrzebę przyjęcia odrębnego dokumentu poświęconego prawom osób starszych. W tej kwestii w pierwszej kolejności istotne będzie podjęcie decyzji, na jakim poziomie – uniwersalnym czy regionalnym – taki akt należałoby przyjąć. W konsekwencji miałby on też wpływ na krajowe systemy prawne i rozwiązania w nich przyjęte. Pewną inspirację stanowić może tutaj funkcjonujący już system ochrony praw osób z niepełnosprawnościami⁸⁵. Warto również, aby dokumenty znalazły oparcie w wybranych rozwiązaniach instytucjonalnych, takich jak powoływanie znanych już z niektórych systemów prawnych Rzeczników Praw Obywatelskich ds. Osób Starszych.

⁸⁵ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 13.12.2006 r. (Dz. U. z dnia 25.10.2012 r. poz. 1169).

Bibliografia

1. Źródła prawa międzynarodowego

- Active Ageing A Policy Framework, World Health Organization to the Second United Nations World Assembly on Ageing, Madrid, Spain, April 2002, s. 12, <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- CDDH Report on the Implementation of the Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2014)2, <https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf>, (dostęp: 14.11.2023).
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030, 3 March 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1614872097963&uri=COM%3A2021%3A101%3AFIN>, (dostęp: 14.11.2023).
- Decade of Healthy Ageing 2020-2030, WHA73(12), 3 August 2020, [https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA73/A73\(12\)-en.pdf](https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA73/A73(12)-en.pdf), (dostęp: 14.11.2023).
- Declaration of Old Age Rights, przyjęta 2 marca 1949, https://digitallibrary.un.org/record/213828/files/E_RES_198%28VIII%29-EN.pdf?ln=en, (dostęp: 14.11.2023).
- Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 września 2011 r. w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej (2012), L 246/5, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32011D0940&from=EN>, (dostęp: 14.11.2023).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE, L 188/79, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1158>, (dostęp: 14.11.2023).
- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, L303/16, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=PL>, (dostęp: 14.11.2023).
- General Assembly Resolution 48/98 on the Implementation of the International Plan of Action on Ageing, 1993, <https://digitallibrary.un.org/record/179729?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- General Assembly Resolution 50/141 on the International Year of Older Persons: Towards a Society For All Ages, A/RES/50/141, 1995, <https://digitallibrary.un.org/record/205548?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- Implementation of the International Plan of Action on Ageing and Related Activities: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (46th sess.: 1991-1992), <https://digitallibrary.un.org/record/135779>, (dostęp: 14.11.2023).
- Implementation of the International Plan of Action on Ageing: Integration of Older Persons in Development: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (47th sess.: 1992-1993), <https://digitallibrary.un.org/record/158427>, (dostęp: 14.11.2023).

- Implementation of the International Plan of Action on Aging and Related Activities: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (45th sess.: 1990–1991), <https://digitallibrary.un.org/record/105602>, (dostęp: 14.11.2023).
- Independent Expert on the Enjoyment of All Human Rights by Older Persons; <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons>, (dostęp: 14.11.2023).
- Karta Praw Podstawowych, (2016/C 202/02), C 202/389, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=celex:12016P/TXT>, (dostęp: 14.11.2023).
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 13.12.2006 r. (Dz. U. z dnia 25.10.2012 r. poz. 1169).
- Leaving No One Behind In An Ageing World. World Social Report 2023, <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2023/01/2023-wsr-tablecontents.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. nr 38 poz. 169).
- Multisectoral Action for a Life Course Approach to Healthy Ageing: Draft Global Strategy and Plan of Action on Ageing and Health Report by the Secretariat, 22 April 2016, A69/17, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/252671/A69_17-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (dostęp: 14.11.2023).
- Older Workers Recommendation, 1980 (No. 162), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162#:~:text=Older%20workers%20who%20are%20fit,rate%20taking%20account%20of%20the, (dostęp: 14.11.2023).
- Opinion European Economic and Social Committee, European Strategy for Older Persons (Exploratory Opinion at the Request of the Spanish Presidency), <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-strategy-older-persons>, (dostęp: 14.11.2023).
- Proclamation on Ageing: resolution / adopted by the General Assembly, UN. General Assembly (47th sess.: 1992–1993), Adopted at the 42nd plenary meeting, 16 October 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/155060>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation 1418 (1999) Protection of the Human Rights and Dignity of the Terminally Ill and the Dying, Parliamentary Assembly, 25 June 1999, <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=16722&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation 1591 (2003) Challenges of Social Policy in Our Ageing Societies, Parliamentary Assembly, 29 January 2003, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17072&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation 1619 (2003) Rights of Elderly Migrants, Parliamentary Assembly, 8 September 2003, <https://pace.coe.int/en/files/17137/html>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation 1796 (2007) The Situation of Elderly Persons in Europe, Parliamentary Assembly, 24 May 2007, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17545&lang=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation CM/Rec(2009)6 of the Committee of Ministers to Member States on Ageing and Disability in the 21st century: Sustainable Frameworks to Enable Greater Quality of Life in an Inclusive Society (Adopted by the Committee of Ministers on 8 July 2009 at the 1063rd meeting of the Ministers' Deputies), <https://rm.coe.int/16806992fc>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation CM/Rec(2011)5 of the Committee of Ministers to Member States on Reducing the Risk of Vulnerability of Elderly Migrants and Improving Their Welfare (Adopted by the Committee of Ministers on 25 May 2011 at the 1114th meeting of the Ministers' Deputies), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cccd0, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation CM/Rec(2014) of the Committee of Ministers to Member States on the Promotion of Human Rights of Older Persons, <https://rm.coe.int/1680695bce>, (dostęp: 14.11.2023).
- Recommendation No. R (94) 9 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Elderly People (adopted by the Committee of Ministers on 10 October 1994 at the 518th

- meeting of the Ministers' Deputies), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804c49ec, (dostęp: 14.11.2023).
- Report of the Secretary General: Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, 2006, pkt 6.
- Resolution 1793 (2011) Promoting Active Ageing – Capitalising on Older People's Working Potential, Parliamentary Assembly, 28 January 2011, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17961&lang=EN>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution 37/51 of the General Assembly on the Question of Ageing, 1982, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/425/29/IMG/NRO42529.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the General Assembly 60/135, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, 2006, <http://globalag.igc.org/agingwatch/GA/ares60135.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the General Assembly on 15 December 2022 [on the report of the Third Committee (A/77/455, para. 32)] 77/190, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/759/39/PDF/N2275939.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2012 [on the report of the Third Committee (A/67/449 and Corr.1)] 67/139, Towards a Comprehensive and Integral International Legal Instrument to Promote and Protect the Rights and Dignity of Older Persons, <https://digitallibrary.un.org/record/743962?ln=en>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010 [on the report of the Third Committee (A/65/448)] 65/182, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/523/46/PDF/N1052346.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the Human Rights Council 24/20, The Human Rights of Older Persons, 2013, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/179/50/PDF/G1317950.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the Human Rights Council 42/12, The Human Rights of Older Persons, 26 September 2019, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/296/55/PDF/G1929655.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Resolution adopted by the Human Rights Council 33/5, The Human Rights of Older Persons, 29 September 2016, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/225/67/PDF/G1622567.pdf?OpenElement>, (dostęp: 14.11.2023).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie potrzeby opracowania unijnej strategii mającej na celu wyeliminowanie różnic w emeryturach ze względu na płeć i zapobieganie występowaniu takich różnic, C 331/60, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52017IP0260>, (dostęp: 14.11.2023).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 listopada 2018 r. w sprawie usług opieki w UE na rzecz poprawy sytuacji w zakresie równouprawnienia płci (2018/2077(INI)) (2020/C 363/12), L 363/80, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IP0464&from=EN>, (dostęp: 14.11.2023).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lipca 2021 r. w sprawie starzenia się Starego Kontynentu – możliwości i wyzwania po roku 2020 związane z polityką dotyczącą starzenia się społeczeństwa, C 99/122, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021IP0347>, (dostęp: 14.11.2023).
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 września 2010 r. w sprawie roli kobiet w starzejącym się społeczeństwie (2009/2205 (INI)) (2011/C 308 E/08), Dz. Urz. UE C z dnia 20.10.2011 r.
- Second World Assembly on Ageing in Madrid, International Plan of Action on Ageing, <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- The Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health 2016–2020: Towards a World in Which Everyone Can Live a Long and Healthy Life, 69 World Health Assembly, WHA69.3,

- 28 May 2016, https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_R3-en.pdf?ua=1, (dostęp: 14.11.2023).
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons, E/1996/22, 8 December 1995, <https://www.refworld.org/docid/4538838f11.html>, (dostęp: 14.11.2023).
- United Nations General Assembly, Question of the Elderly and the Aged, A/RES/32/131, 16 December 1977, <https://www.refworld.org/docid/3boof1ba3c.html>, (dostęp: 14.11.2023).
- United Nations General Assembly, Question of the Elderly and the Aged, A/RES/34/153, 17 December 1979, <https://www.refworld.org/docid/3boof02f8.html>, (dostęp: 14.11.2023).
- United Nations General Assembly, Follow-up to the Second World Assembly on Ageing Report of the Secretary-General, 19 July 2006, <https://digitallibrary.un.org/record/708801>, (dostęp: 14.11.2023).
- United Nations Principles for Older Persons Adopted by General Assembly resolution 46/91, 16 December 1991, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/olderpersons.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- Vienna International Plan of Action on Ageing, <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).
- World Health Organization, *Ageing*, https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_3, (dostęp: 14.11.2023).
- World Health Organization, Progress Report on the United Nations Decade of Healthy Ageing, 2021–2023, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/374192/9789240079694-eng.pdf?sequence=1>, (dostęp: 14.11.2023).
- World Population Plan of Action, 19–30 August 1974, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/E_CONF.60_19_Plan.pdf, (dostęp: 14.11.2023).
- World Health Organization, World Report on Ageing and Health, Geneva 2015, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1, (dostęp: 14.11.2023).
- Zielona księga w sprawie starzenia się społeczeństw. Wspieranie solidarności i odpowiedzialności między pokoleniami, COM/2021/50, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021DC0050>, (dostęp: 14.11.2023).

2. Literatura

- Butler, R.N., *Ageism: A Foreword*, „Journal of Social Issues” 1980, nr 36, <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1980.tb02018.x>, (dostęp: 14.11.2023).
- Doron I., Mewhinney K. (red.), *The Rights of Older Persons: Collection of International Documents*, Jerusalem 2007.
- Henry C., Golman M., *Old Age Work and Income Security in Middle Income Countries: Comparing the Cases*, <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wp034/index.html>, (dostęp: 14.11.2023).
- Mikołajczyk B., *Contemporary Human Rights Law and Ageism*, [w:] A. Klimczuk (red.), *Social Aspects of Ageing – Selected Challenges, Analyses, and Solutions*, Rijeka 2022.
- Nifosi-Sutton I., *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London–New York 2017.
- Quinn G., Doron I., *Against Ageism and Towards Active Social Citizenship for Older Persons The Current Use and Future Potential of the European Social Charter*, <https://rm.coe.int/against-ageism-and-towards-active-social-citizenship-for-older-persons/1680a3f5da>, (dostęp: 14.11.2023).

- Rodríguez-Pinzón D., *Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons*, „International Legal Materials” 2016, nr 55(5).
- Spanier B., Doron I., Milman-Sivan F., *In Course of Change: Soft Law, Elder Rights, and the European Court of Human Rights*, „Minnesota Journal of Law & Inequality” 2016, nr 34(1), <https://scholarship.law.umn.edu/lawineq/vol34/iss1/2>, (dostęp: 14.11.2023).
- Tessiera L., De Wulf N., Momose Y., *Long-term Care in the Context of Population Ageing: a Rightsbased Approach to Universal Coverage* <https://www.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wpo82/index.html>, (dostęp: 14.11.2023).
- Van Bueren G., *The Protection of the Human Rights of Older Persons in Europe: A Legal Perspective*, [w:] International Symposium on the Rights of Older People, January 2009, <http://globalag.igc.org/elderrights/world/2009/humanrightseurope.pdf>, (dostęp: 14.11.2023).

